

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 1 • NR 9 • 1964

Series Archiepiscoporum Upsaliensis
Heraldisk ärkebiskopslängd
Av Bengt Olof Kälde

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldininen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Series Archiepiscoporum Upsaliensis

Heraldisk ärkebiskopslängd av *Bengt Olof Kälde*

DET ÄR i år åtta sekler sedan alvastramunken Stefan 1164 vigdes till förste ärkebiskop av Upsala och därmed Svenska Kyrkan blev en egen kyrkoprovins. Till jubiléet har utgivits ett kort med ärkebiskopslängden, vilket har sitt heraldiska intresse däri-genom att upsalaärkebiskoparnas vapen medtagits.

Serien börjar med en bild av Stefan från hans sigill, och vid ärkebiskopens fötter har domkyrkans vapen placerats. Detta utgöres av ett genomgående kors och förekommer första gången i sigillet för Nils Allesson, bevarade i avtryck från 1301. Tinkturerna ha varierat, men den äldsta och mest brukade kombinationen synes ha varit *i rött fält ett kors av guld*. I den här avbildade serien har domkyrkoskölden insatts vid de ärkebiskopar för vilka inget personligt vapen är känt.

Av kompositionella skäl inledes vapenserien med den av Nils Allesson upptagna korsskölden. Ätminstone ett par av föregångarna tillhörde dock vapenförande ätter. Folke Johansson (nr 9) tillhörde den mäktiga Ängel-ätten och Magnus Bosson (nr 12) Malsta-ätten. Nils Allesson är den som inleder den i det närmaste kompletta följd, varför vapenserien börjats med honom.

15. *Nils Kettilsson Vit* är den förste som i det stora prelat sigillet 1310 sätter in det egna släktvapnet jämte domkyrkans korssköld, ett bruk som

flertalet senmedeltida ärkebiskopar fortsatte med.

16. *Olof Björnsson* skall enligt Johannes Peringskiöld (Monumenta Ullerakerensia, 1719) ha varit av Färla-släkten, vars vapen här avbildats.

17. *Petrus Philipssons* stora sigill 1340 visar på Peringskiölds avritning sköld med balk, på det ställe där sigillet nu är skadat. Balkvapnet återfinnes på 1300-talskapital i domkyrkan.

18. För *Hemming Nilsson* har kors-skölden insatts. Peringskiöld nämner dock att han hade »förtrolig vänskap / och kanske skyldskap» med Sparre-ätten.

19. *Petrus Torkilsson* förde ett lejon-ansikte i vapnet enl. uppgift i G. Ås-brink/K. B. Westman, Svea rikes ärkebiskopar (Stockholm 1935).

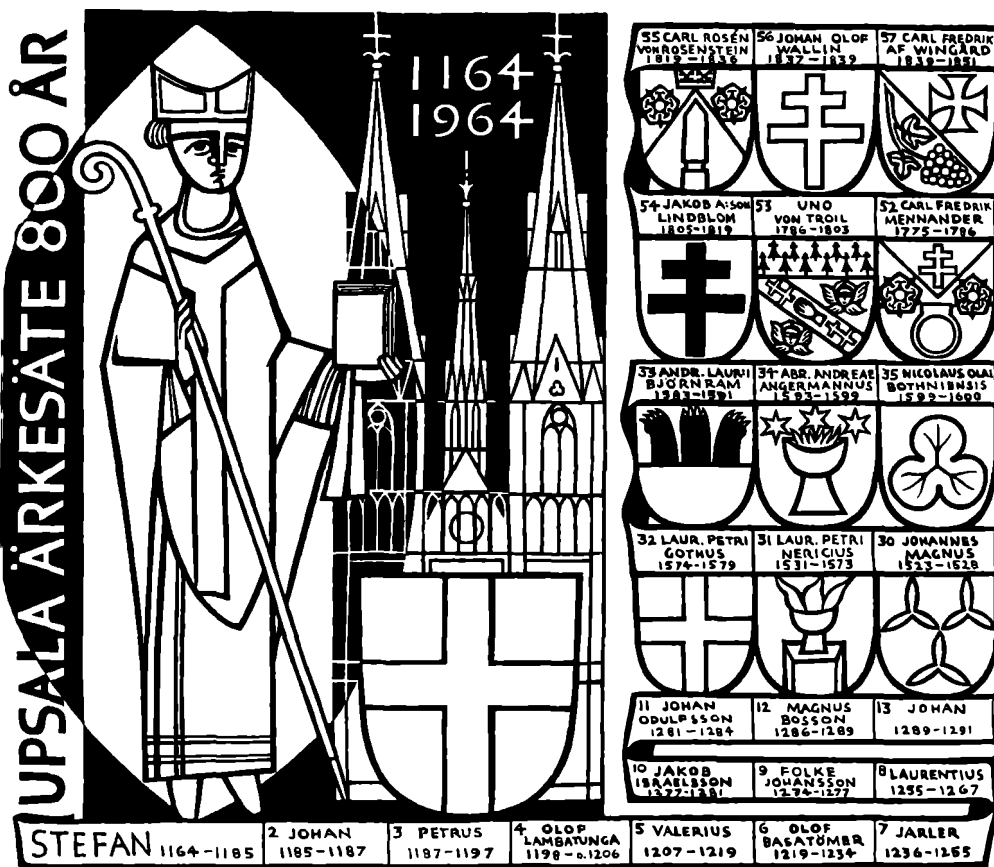
20. *Birger Gregeresson* tillhörde Malsta-ätten, vars vapen här avbildats.

21. *Henrik Karlsson*, som tillhörde Stensta-släkten, var förste upsala-ärkebiskop att upptaga provinsialkorss-taven som värdighetstecken i sigillet. Vapnet finnes avbildat på sigill 1387 och på slutsten i domkyrkan.

22. *Jöns Gerekeesson Lodehat* bröt serien med spetsovala biskopssigill och upptog ett runt, som nertill visar släktvapnet.

23. *Johan Håkansson*s vapen återfinnes förutom i sigill 1428 som kalkmålning bl. a. i Kronborgs slott i Danmark (HT nr 1, sid. 35).

25. *Nils Ragvaldssons* liljesköld finns

i hans sigill som biskop av Växjö 1431 och som ärkebiskop 1446.

26. *Jöns Bengtsson Oxenstiernas* vapen ingår i sigill 1454 och i flera kalkmålningar i ärkestiftets kyrkor, där det även förekommer kvadrerat med stiftets vapen.

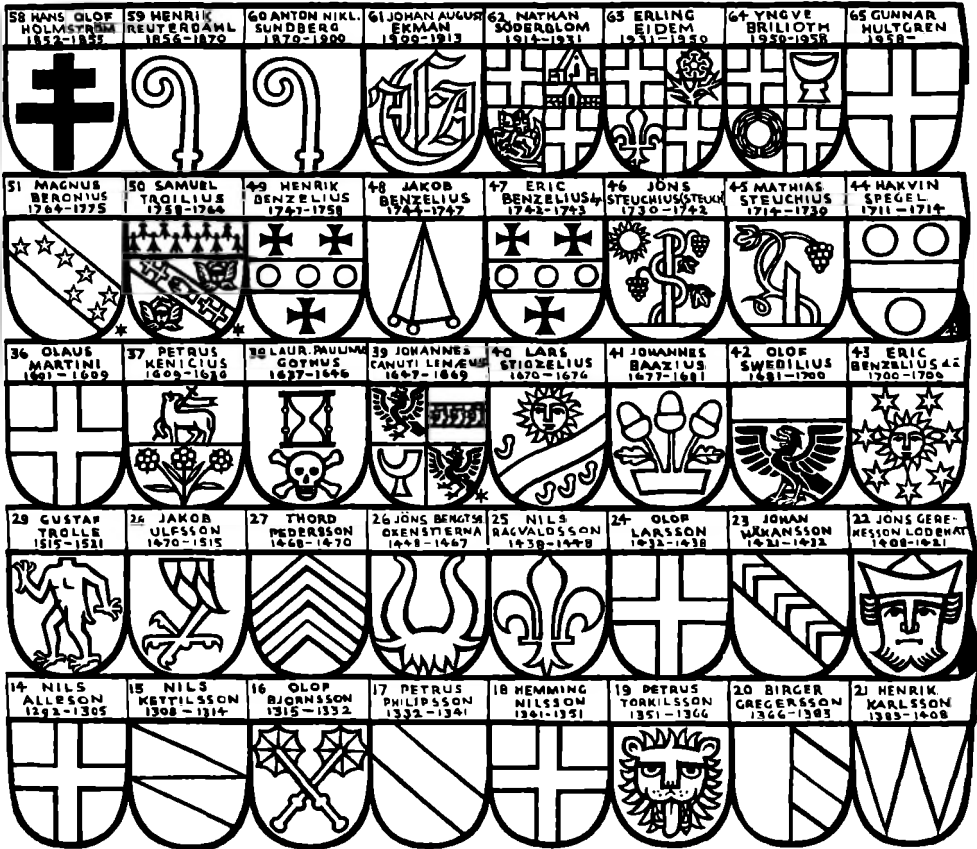
27. *Thord Pedersson* brukade två olika vapen: i dekansigill från Linköping 1452 sköld med hjorthorn och i annat, av Peringskiöld avbildat dekansigill och i uppländska kalkmålningar sköld med tre sparrar.

28. *Jakob Ulfssons* vapen är det ärkebiskopsvapen, av vilket finns de

flesta avbildningar i sigill (1472 och 1491), kalkmålning, textil etc. med örnfoten enbart eller kvadrerad med domkyrkokorset.

29. *Gustaf Trolles* vapen finns i två versioner: med trollansiktet eller med det huvudlösa trollet, varav den senare är den mest förekommande och som oftast är framställd kvadrerad (sigill 1516 och 1530).

30. *Johannes Magnus* brukar tre versioner av vapnet: sköld med tre trebladingar (eller möjligen fotanglar) i sigill 1526 (av den lilla signetringstyp, som sedan ett par århundraden blev

den vanliga för upsalaärkebiskoparna), sköld med ett treberg från vilket uppväxa tre ax (Carta Marina 1539) och slutligen i kvadrerad sköld med i 1. fältet domkyrkokorsen och en stam belagd med två kronor, i 2. ett lejon, i 3. ett vänstervänt lejon och i 4. fältet ett treberg, från vilket uppväxa tre ax, och en ginstam belagd med två kronor. Johannes var den siste upsalaärkebiskopen under Roms jurisdiktion. Hans broder *Olaus Magnus* utnämndes 1544 av påven till titulärkebiskop av Upsala och brukade Johannes' båda senare versioner av vapnet.

31. Även för *Laurentius Petri d. ä.* finns flera versioner. Sigill 1571 visar sköld med en brinnande lampa. En brinnande oljelampa återfinnes även överst på ärkebiskopens gravsten i domkyrkan. Ärkebiskopen uppges 1562 ha förlänats frälse på två gårdar och samtidigt följande vapen: »En förgylt liusastaka med siu pipor uti ett blått field, uti hvar pipja ett brinnande liuss». I Hassela kyrka i Hälsingland skall bland kalkmålningarna ha funnits ett vapen jämte Gustaf Vasas, som kan ha varit ärkebiskopens: i rött fält ett gult kors belagt med en blå sackla

(vars fot utgör korsets nedre arm) och ur vilken tre röda lågor uppstiga.

33. *Andreas Laurentii Björnram* (*Bure*) hade enligt Peringskiöld före den stora branden 1702 i domkyrkan »på söder pelaren ofwan för grafwen i Hög-Choret sin Adeligä sköld hängiande / med gul och blå färg fördeltan / i hwilkens öfra halfdel i gula feltet / uppräckia sig tre swarta Biörnramar / och sammaledes på hielmen två ramar» med på språkband: Andr: Laur: Arch: Vp: Bur:.

34. *Abraham Andreas Angermannus* har i sitt sigill en kalk eller lampä ur vilken flammor uppstiga mot tre stjärnor.

35. *Nicolaus Olai Bothniensis*, som var ordförande vid provinsialkonsiliet 1593 («Upsala möte»), förde ett treblad i vapnet.

37. På *Petrus Kenicius'* numera försvunna gravsten fanns enligt Peringskiöld lammet med fanan inom en lagerkrans. Det ovan avbildade vapnet är från sigill 1633.

38. *Laurentius Paulinus Gothus'* sigill visar vapenskölden ovan åtföljd av Gudslamm med fana. Ärkebiskopans barn blevo efter faderns död adlade »för faderns förtjänster» 1654 och introducerades på Riddarhuset 1655 med nr 647 och namnet *Olivecrantz* samt följande vapensköld: i fält av guld en grön olivkrans.

39. *Johannes Canuti Lenæus* använde 1638 ett litet runt sigill med bokstäverna ICL över en bild av Jesu dop (?). Som ärkebiskop bar han sedan domkyrkans korssköld, timbrerad med mitra och omgiven av bokstäverna IC L A V. Hans barn blevo under faderns livstid adlade 1658 med namnet *Clo* (sönerna introd. 1660 under nr 653), vars vapen ovan avbildats, men som markerats med asterisk, utmärkande

att vapnet förlänats ärkebiskopens »för faderns förtjänster» adlade anhöriga.

40. *Laurentius Stigzelius* brukar redan 1644 ett litet sigill med vapen, visande en sänkt, ginbalksvis ställd ström ovan åtföljd av en bildad sol och av fyra krokliknande, S-formade föremål. Peringskiöld uppfattade det övre som en kalk, vilket det dock ej kan vara. Barnen blevo 1675 adlade *Lilliemarch* (sönerna introd. 1678 som nr 886) och bar följande vapen: i rött fält två naturliga liljestjälkar av silver och däröver en blå ginstam belagd med fem stolpar av guld.

41. Elgenstierna uppger i Svenska adelns ättartavlor (II:509a) att *Johannes Baazius'* farfar, kyrkoherden Benedictus Johannes, död 1600 och begravd på Gårdsby kyrkogård i Småland »varest sönerna läto år 1628 över honom lägga en gravsten med påskrift och en uthuggen ekegren med tre ollon, vilket uttryckligen säges hava varit Baazernas vapen för 100 år tillbaka». Samma vapen ingår i ärkebiskopens båda små sigill i avtryck från 1677 och 1679. I det tidigare är en dödskalle insatt i stället för hjälm med som hjälmprydnad ett latinsk kors omgivet av på var sida tre ax. Det senare uppvisar slutten hjälm och korset omgivet av två ax på var sida. Hans halvbroder blev 1647 adlad *Ekehielm*, introd. samma år som nr 380 med ekkvist med två blad och ett ollon återkommande i hjälmprydnaden och som detalj i skölden. Även hans broder tog upp en ekkvist med tre ollon i den delade sköldens nedre fält, när han 1667 blev adlad *Leijonhielm* (introd. 1668 som nr. 784, siste manlige medlemmen friherre 1719 med nr 142).

42. För *Olaus Swebilius* finns två sigill. Det mindre, avtryck från 1696, visar sköld med en på ett berg stående

örn med lyftade vingar och sluten hjälm med en åttauddig stjärna mellan två vingar. Det något större, från 1698, visar örnen på berget ovan åtföljd av en blåskrafferad ginstam och med öppen hjälm med femuddig stjärna mellan vingarna, alltså samma vapen som barnen fingo, då de 1684 adlades *Adlerberg* och introd. 1686 under nr 1061.

43. *Eric Benzelius d. ä.* brukade ett sigill (avtryck 1683) visande sköld med sol omgiven av sju stjärnor, sluten hjälm med två vingar. I sigill från 1696 finns samma vapen med rund sköld och öppen hjälm. Hans icke till det andligaståndet hörande söner adlades 1719 och introd. 1720 som nr 1628 *Benzelstierna* med som vapen: i blått en inböjd spets av silver, belagd med en röd, sexuddig stjärna och åtföljd på varje sida av en sexuddig stjärna av silver. Som hjälmprydnad tre strutsplymer, blå, silver, blå.

44. *Hakvin Spiegels* efterlevande ärkebiskopinna och döttrar adlades 1719 men introd. ej på Riddarhuset. Vapnets tinkturer äro okända.

45. *Mathias Steuchius* hade två sigill med samma, ovan avbildade vapen. Sluten hjälm med en fågel (duva?) med kvist (olivkvist?) i näbben som hjälmprydnad. Barnen 1719 adlade *Steuch*, nr 1582, med följande vapen: i svart fält en störtad spets av guld belagd med en röd ros och däröver en blå ginstam belagd med två femuddiga stjärnor. Som hjälmprydnad en stör av guld med en slingrande, grön oliv(?)ranka mellan två vingar delade guldblått och svart-guld.

46. Fastän *Johannes Steuchius* adlats »för faderns förtjänster» 1719 brukade han — som tillhörande det andra ståndet — själv icke adliga ätten *Steuchs* namn och vapen. I sitt sigill brukade

han 1723 faderns sköld med ett något ändrat innehåll, med öppen hjälm men med samma hjälmprydnad.

47. *Eric Benzelius d. y.* använde 1700 ett sigill i anslutning till faderns, *Eric Benzelius d. ä.*s, ovan beskrivna sigill men med endast en bildad sol i skölden. Hans under senare år brukade sigill (tidigaste avtryck 1735) visade dock en helt ny vapensköld, som här avbildats, och som ovan åtföljdes av en törnkrans och bokstäverna E. B. Sköldens bjälke är skrafferad blå. Hans barn adlade 1751 och 1752 introd. med namn och nummer som hans 1719 adlade bröder.

48. *Jakob Benzelius* använde vare sig faderns eller brödernas vapen utan brukar 1740 ett sigill med sköld belagd med en pyramid, som oheraldiskt nog skjuter upp över sköldens överkant. Vapnet saknar hjälm men har däremot hjälmtäcke, till höger belagt med ett latinskt kors och till vänster ett ankare. Hans barn adlade och introd. 1747 med namn och nummer som deras 1719 adlade farbröder.

49. *Henrik Benzelius* brukade 1750 samma sigill och vapen som *Eric Benzelius d. y.* använde under senare år, dock med bokstäverna H. B. I hans epitafium i Bälunge kyrka, Upland, upptages för första gången den tvåarmade korsstaven (med patriarkalkors) som provinsialkors för upsala-ärkebiskoparna korslagd med kräklan.

50. *Samuel Troilius* fick som förste ordenspredikant 1748 mottaga det mindre serafimertecknet, en händelse som torde ha legat till grund för det vapen som förlänades hans 1756 adlade barn, vilka 1776 introd. som nr 2039 med namnet *von Troil*.

51. *Magnus Beronius'* hustru och barn adlades 1760 *Björnstjerna*, söner 1775 introd. under nr 2017 (ät-

ten friherrlig 1815 och grevlig 1826), vars vapen här angivits.

52. *Carl Fredrik Menanders* gravmonument i domkyrkan är försett med den i ärkebiskopsserien angivna skölden, timbrerad med krona med sju kulor. Vapnet förlänades sonen, som 1769 adlades *Fredenheim* och som 1772 introd. under nr 1980. Patriarkalkors och stiliserade rosor återfinns på gallret till det mennanderska gravkoret i Upsala domkyrka.

53. *Uno von Troil* bar i sitt sigill skölden timbrerad med adlig krona, under skölden åtföljd av nyckel och kräkla i kors och med valspråket UPPRIKTIGHET TROHET.

54. *Jacob Axelsson Lindbloms* söner adlades 1802 *Lindersköld* och introd. följande år som nr 2176 med följande sköld: schackrutad i nio rutor av guld och blått, i 4. och 6. rutan belagd med en femuddig stjärna av guld och i 5. med ett svart patriarkalkors. Ärkebiskopen blev 1818 ledamot av Serafimerorden, såsom den förste av andliga ståndet, och upptog i sitt serafimervapen det svarta patriarkalkorset i fält av guld med valspråket INTEGRAC LIBERE.

55. *Carl Rosén von Rosenstein* hette ursprungligen *Aurivillius*, adlad och adopterad 1773, introd. 1776 som nr 2055. Valspråk: SERVARE MODUM.

56. *Johan Olof Wallin* upptog i sitt serafimervapen samma vapenbild som ärkebiskop *Lindblom* med rött fält och patriarkalkors av guld. Valspråk: IN OMNIPOTENTI VINCES.

57. *Carl Fredrik af Wingård* blev »för faderns förtjänster» adlad 1799 och introd. under nr 2159. Valspråk: CONSTANS FIDUCIA VERI.

58. *Hans Olof Holmström* upptog samma vapen som ärkebiskop *Lindblom*. Valspråk: HABET ONUS HONOS.

59. *Henrik Reuterdahl* upptog en kräkla av guld i blått fält i sitt serafimervapen med valspråket HUMILITATE ROBUR.

60. *Anton Niklas Sundberg* bar samma sköld som ärkebiskop *Reuterdahl*.

61. För *Johan August Ekman* utarbetades aldrig något vapen utan i hans serafimersköld insattes ett monogram.

62. *Nathan Söderblom* förde vapnet i två versioner. På domkyrkans brudpäll från 1919 ses den med kräkla timbrerade skölden med i rött fält en S:t Göransbild och däröver en ginstam av silver belagd med en naturlig bild av Trönö kyrka (samma vapen återfinns på brämet till den s. k. »ekumeniska korkåpan» från 1925). I serafimervapnet återupptogs det senmedeltida bruket att kvadrera skölden med i 1. och 4. fälten domkyrkovapnet och i 2. och 3. det personliga vapnet, som av utrymmesskäl dock delades upp med ginstammens kyrkbild i 2. fältet och Georgsbilden i 3., båda i blå fält, ett bruk som ärkebiskop *Söderbloms* två närmaste efterträdare tagit efter, emellertid i strid med det äldre bruket, som upprepade samma vapen i både 2. och 3. fälten. Därför har här ovan hela den kvadrerade skölden måst medtagas. Ärkebiskopens sköld timbrerades med mitra, enkelt provinsialkors och kräkla.

63. *Erling Eidems* vapen visar ros på törnstjälk i 2. och lilja i 3. fältet. Valspråk: QUASI MORTUOS ET ECCE VIVIMUS.

64. *Yngve Brilioth* upptog kalk och lagerkrans som personliga vapenbilder och nyttjade endast mitra och kräkla som timbrering.

65. För *Gunnar Hultgren* har ännu inget vapen utarbetats. Ärkebiskopen bär skölden timbrerad med mitra, enarmat provinsialkors och kräkla i sin 1961 tecknade ämbetsstämpel.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Nya Kommunvapen i Norden

Finland

IMIN anmälan av finländska kommunvapen har jag tyvärr icke hunnit längre än till de under andra halvåret 1961 fastställda. Under denna tid tillkom endast fem nya vapen, fyra för landskommuner och ett för en köping, Ikaalinen. Vapnen är följande:

Alajärvi: I blått fält en av en vågskura bildad stam av silver. I all sin enkelhet är detta ett talande vapen. Förstavelsen *ala-* betyder »låg» och ordet *järvi* »sjö». Komponerat av Olof Eriksson.

Mietoinen (svensk form *Mietois*): I rött fält tre stolpvis i bjälke ställda fjäderpennor av guld. Kommunen har antagit detta kulturellt betonade vapen till äminnelse av Daniel Juslenius (1676-1752), skriftställare och lärd, biskop i Borgå 1734 och i Skara 1744, som var född inom kommunen. Komponerat av Gustaf von Numers.

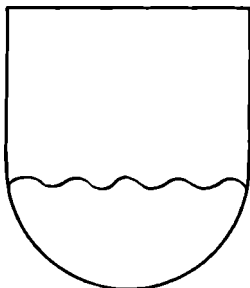
Pihtipudas: Skölden fyrstyckad av silver och svart samt i de svarta fälten en pilspets av silver. *Pudas* anger en flodarm, som på nytt förenar sig med huvudfloden, och vapnet återger smala uddar mellan vattendrag. Vapnets in-

delning kan även anses återge kommunens läge som gränsmark mellan forna landskap. Pilspetsarna anger, att trakten tidigast besökts av jägare, och deras ställning, att bebyggelsen rört sig från söder mot norr. Komponerat av Olof Eriksson.

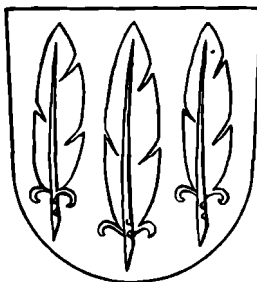
Ylistaro: I grönt fält en tvågrenad kärve av guld. Kärven anger naturligtvis åkerbruk, men ortens läge i Mellersta Österbotten kan även tyda på släktskap med »Vasa-kärven». Ylistaros kärve är till åtskillnad från andra kärvar tvågrenad och efterbildar sålunda även första bokstaven i kommunens namn. Komponerat av Ahti Hammar.

Ikaalinen (svensk form *Ikalis*): I blått fält en av vågskuror bildad stolpe av silver från vilken åt vardera sidan utväxer tre lindblad av guld. Då köpingen ligger vid en sjö och icke en å, bör väl stolpen i dess vapen betraktas som dess initial, men vapnet återger även köpingens av lindar beskuggade strandgata. Komponerat av Pentti Paunonen.

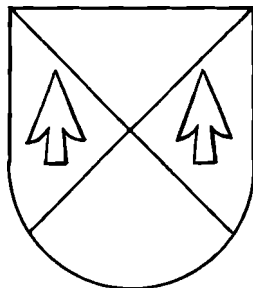
Alla dessa vapen har fastställts den 16 oktober 1961 utom vapnet för Ylis-

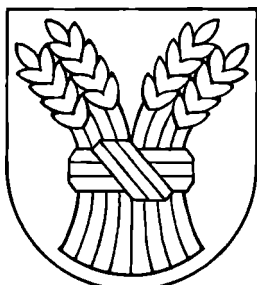
Alajärvi

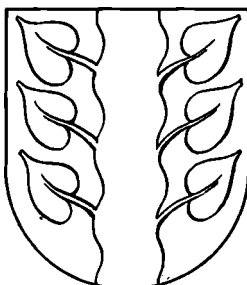
Mietoinen

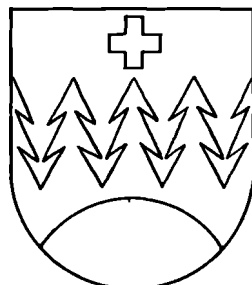
Pihtipudas

Ylistaro

Ikaalinen

Pylkönmäki

taro, vilket faststälts den 17 samma månad.

I den anmälan av kommunvapen, som ingick i n:o 7 av Heraldisk Tidsskrift, hade tyvärr insmugit sig ett fel då där angavs, att Ahti Hammar hade tecknat de i samband med anmälan publicerade bilderna. I själva verket hade Olof Eriksson svarat för ungefär hälften av dem. Av de nu återgivna bilderna har von Numers tecknat vapnet för Mietoinen, Hammar vapnet för Ylistaro och Eriksson resten.

Bo Tennberg

P.S. Då vår vän chefredaktören av estetiska skäl hellre vill avbilda sex vapen än fem, bifogar jag det första av de under år 1962 fastställda kommunvapnen, det för

Pylkönmäki: I en medels en gran-

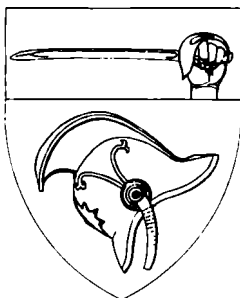
skura (om denna se sid 311 n:o 7 och sid 359 n:o 8) av silver och blått delad sköld en av en bågskura bildad stam av guld åtföljd i övre fältet av ett blått grekiskt kors. Fastställt den 19 januari 1962. Vapnet är ett försök att heraldiskt återge ett landskap med kullar, fält och skogar samt en kyrka. Komponerat av Kaj Kajander. Det återgivna vapnet är ritat av Olof Eriksson.

B. T.

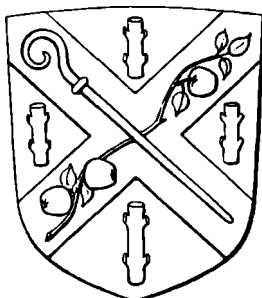
Danmark

Siden oversigten i Heraldisk Tidsskrift nr. 7, side 316-18, marts 1963, har i hvert fald yderligere seks kommuner begyndt at føre våben.*)

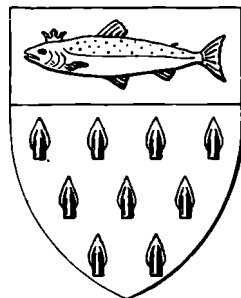
Give Kommune, Vejle Amt. Skjoldet hvidt med rødt skjoldhoved; i hovedfeltet en blå, skråt stillet dragonhjelms;

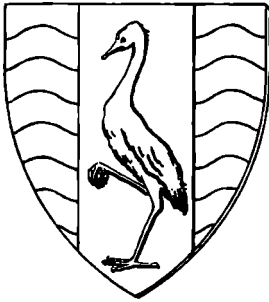
Give

Harløse

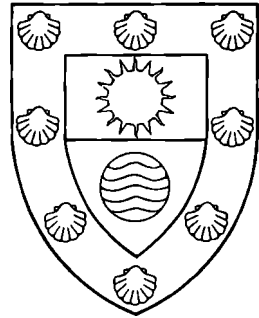
Ølstykke

Tranekær-Tullebølle

Nørre Vium-Herborg

Vejby-Tibirke

i skjoldhovedet en venstre hånd, fast på delingen, holdende en dragonsabel vandret, det hele hvidt. — Våbenet skal minde om dragon Niels Kjeldsen, som stammede fra Give, og som under krigen 1864 blev berømt for sin tapthed over for overmagt. Under en rekognoscering omkring Højnehede syd for Kolding, 28. februar 1864, blev Niels Kjeldsen og et par andre danske dragoner angrebet af det dobbelte antal preussiske husarer. De andre dragoner overgav sig eller undkom. Niels Kjeldsen satte sig til modværge og forsvarede sig med venstre arm, efter at han var blevet såret i højre. Da han, skønt omringet, nægtede at overgive sig, skød en preussisk officer ham gennem hovedet. Denne begivenhed symboliseres af den »faldende« dragonhjem og dragonsabelen der holdes af venstre hånd. Udarbejdet af Statens

Heraldiske Konsulent. Godkendt af Indenrigsministeriet 31/8 1962.

Harløse Kommune, Frederiksborg Amt. I gult felt et sort andreaskors mellem fire pælvis stillede, afkviste sorte grene; på andreaskorsen en abbedstav og en æblegren, krydslagt og begge gule. — Abbedstaven repræsenterer den berømte abbed Vilhelm og Æbelholt Kloster, hvoraf der endnu findes betydelige ruiner i kommunen, og æblegrenen spiller på klostrets navn. De afkviste grene symboliserer et af kommunens gamle erhverv, trækulbrændingen, som tidligere spillede en stor rolle. Udarbejdet af Statens Heraldiske Konsulent.

Ølstykke Kommune, Frederiksborg Amt. Skjoldet blå med hvidt skjoldhoved; i hovedfeltet ni hvide pilespidser, fire, tre, to; i skjoldhovedet en rød laks med guldkrone. — Pilespidserne står for det historiske slag i 1133 mellem kong Niels og Erik Emune ved Værebrosø, som ligger i kommunen. Den kronede fisk er taget fra Ølstykke Herreds segl, kendt fra 1648. Udarbejdet af Statens Heraldiske Konsulent. Godkendt af Indenrigsministeriet 20/8 1963.

Tranekær-Tullebølle Kommune, Svendborg Amt. Skjoldet ved bølge-

*) For at undgå at blive misforstået, vil jeg gerne præcisere, at når jeg ikke udtaler min mening om de nye danske kommunevåbener, er det ikke fordi jeg synes de er gode — tværtimod finder jeg størstedelen af dem miserable, både som kompositioner og i deres udførelse — men fordi jeg betragter publiceringen her som en blot og bar registrering, ikke som en reension.

skurer syv gange tværdelt af hvidt og blå; herover en rød pæl med en hvid trane, som holder en sten i den ene klo. — Tranen er taget fra Langelands Nørre Herreds segl, kendt fra 1584, og spiller på kommunens navn. Bølge-skurerne om pælen anskueliggør kommunens beliggenhed, med hav på både vest- og østsiden. Udarbejdet af Statens Heraldiske Konsulent. Godkendt af Indenrigsministeriet 31/8 1962.

Nørre Vium-Herborg Kommune, Ringkøbing Amt. I sort felt en bjælke mellem to hjejler og en seks-oddet stjerne, det hele gult; på bjælken en sort plov. — Det sorte repræsenterer heden, den gule stribe med ploven hedeopdyrkningens gyldne kornmarker. Hjejlen er hedens fugl, og stjernen er hentet fra Bølling Herreds segl, kendt fra 1500-tallet. Udarbejdet af Statens Heraldiske Konsulent. Godkendt af Indenrigsministeriet 20/8 1963.

Vejby-Tibirke Kommune, Frederiksborg Amt. Vandret delt af hvidt, hvori en rød sol, og rødt, hvori en rundel som ved bølgeskurer er vandret stribet af hvidt og blå; det hele inden for en blå bort med hvide muslingskaller. — Kommunen består af to kirkesogne, derfor delingen af hovedfeltet. Solen og muslingskallerne står for kommunens sommerturisme langs badestran-

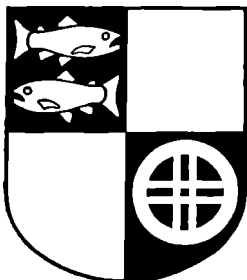
den fra Asserbo til Tisvilde. Den bølgede rundel skal anskueliggøre egnens hellige kilde, som har givet navn til Tisvilde (Tirs Væld) og måske er den samme som senere tiders Helene Kilde. Udarbejdet af Statens Heraldiske Konsulent.

S.T.A.

Sverige

Selångers kommun i Medelpad, Västernorrlands län. »Sköld kvadrerad av blått och silver, upptagande i fält 1 två stolpvis ordnade fiskar av silver, den översta vänstervänd, och i fält 4 ett vattenhjul av silver.» Selångers tingslag har under 1600-talet haft ett sigill visande två över varandra arrangerade och åt motsatta håll vända fiskar. Även Selångers gäll (d. v. s. pastorat) och senare Selångers socken har haft sigill med ett dylikt emblem. Kommunen omfattar numera även Sättna socken. Sättna hade på 1700-talet ett sigill visande en vattenkvarn, utformad som en liten timmerbyggnad mot vars yttervägg avtecknar sig ett stort hjul. Antaget den 27 oktober 1961 och fastställt av Kungl. Maj:t den 2 februari 1962.

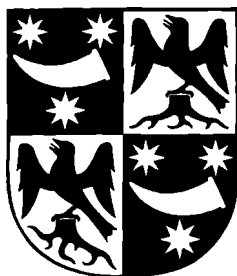
Grundunda kommun, Ångermanland, Västernorrlands län. »I rött fält

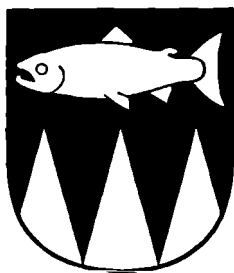
Selånger

Grundunda

Matfors

Långsele

Högsjö

Björna

en balkvis ställd fisk av silver.» Ett gammalt sigill för Grundsunda socken av ej närmare bestämd ålder visar en enkelt och grovt tecknad, ginbalksvis ställd fisk med kluven stjärt men för övrigt utan fenor. Antaget av kommunalfullmäktige den 18 december 1963 efter förhandsgranskning av riksarkivets heraldiska sektion och därefter ingivet till Kungl. Maj:t för fastställelse.

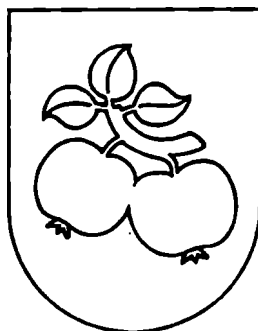
Matfors kommun, Medelpad, Västernorrlands län. »Sköld, kvadrerad av blått, vari ett vänstervänt dryckeshorn av guld mellan tre åttauddiga stjärnor av silver, ordnade två och en, och silver, vari en blå taltrast, med utbreda vingar samt med näbb, tunga, öga och ben av guld, på en svart stubbe.» Matfors kommun bildades den 1 januari 1963 genom sammanslagning av kommunerna Attmar och Tuna (se HT nr 5, sid. 185). Namnet Matfors är hämtat från en tätort Matfors, belägen inom Tuna. Vapnet utgör en kvadrering av Tunas och Attmars vapen, vilka hade fastställts 1961 respektive 1960. Fastställt av Kungl. Maj:t den 13 december 1963.

Långsele kommun, Ångermanland, Västernorrlands län. »I blått fält tre spetsar, varöver en lax, allt av silver.» Ett sigill för Långsele socken, känt åtminstone sedan början av 1800-talet,

visar som enda emblem en bjälkvis ställd, sinistervänd lax, placerad något ovanför sigillets mittpunkt. Fastställt av Kungl. Maj:t den 20 december 1963.

Högsjö kommun, Ångermanland, Västernorrlands län. »I fält av guld en svart korp med framsträckt fot.» Ett sigill för Högsjö socken, känt sedan slutet av 1600-talet, visar en gående korp. Fastställt av Kungl. Maj:t den 28 juni 1963.

Björna kommun, Ångermanland, Västernorrlands län. »Sköld, delad av silver, vari en gående blå björn med tunga, tänder och klor av guld, och blått, vari två av vågskuror bildade bjälkar av silver.» Ett sigill för Björna socken, känt sedan början av 1800-

Leikanger kommune

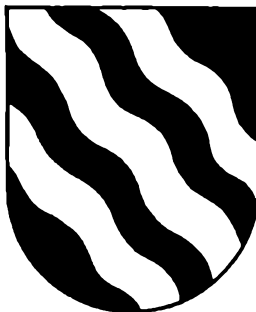
talet, inneholder en sköld visande två bjälkvis ställda strömmar ävensom en på sköldens överkant sittande, mot dexter vänd björn. Fastställt av Kungl. Maj:t den 25 juli 1963.

Vapnen för Selånger, Högsjö, Björna, Matfors, Långsele och Grundsunda ha utarbetats av stadsarkitekten *Hans Schlyter*, Sundsvall, som även utarbetat de tidigare fastställda vapnen för Attmar och Tuna, vilka ingå i vapnet för Matfors. De heraldiska beskrivningarna ha formulerats av riksarkivets heraldiska sektion vid vapenärendenas granskning där.

H.S.

Norge

Leikanger kommune i Sogn og Fjordane fylke. «På grøn botn to gull eple på kvist med tre lauv». — Motivet står som symbol for hovednæringen i herredet, fruktavl. De tre blad på kvisten henspiller på de tre sogn i herredet, Leikanger, Feios og Fresvik. Vedtatt i Leikanger kommunestyre 16. januar 1962, fastsatt ved kongelig resolusjon 5. september 1963. Brukes også som flagg. Tegnet av K. Fotland.

Askim kommune

Askim kommune i Østfold fylke. «På blå bunn tre sølv skrå bølger». Motivet betegner de tre utbygde Glomma-fosser i Askim: Solbergfoss, Kykkelsrudfoss og Vammafoss. Om disse fossene sier tegneren: «Siden istiden topografisk formet vår heimstad, har de brust for Askim-folkets øye og sunget sin melodi i slektenes øre. Og i nyere tid har de med sine «hvite kull» gitt det meste av grunnlaget for Askims økonomiske og industrielle ekspansjon». Vedtatt i Askim kommunestyre 27. juni 1963, fastsatt ved kongelig resolusjon 1. november 1963. Tegnet av kunstmaler Trygve Rognerud.

Paulus Holm

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Mindre Meddelelser

Et heraldisk Embede genopstår

Den 8. august 1963 udsendtes fra Buckingham Palace meddelelse om, at den engelske dronning havde udnævnt en ekstraordinær herold, *Wales Herald Extraordinary*.

Det engelske *College of Arms*, der behandler alle heraldiske spørgsmål i England, består foruden af *the Earl Marshal* (hertugen af Norfolk) af tre våbenkonger, seks herolder og fire persevanter. Dog kan der i anledning af særlige begivenheder indenfor kongehuset, såsom kroninger o.a. udnævnes ekstraordinære herolder eller persevanter. Den nu foretagne udnævnelse fandt sted i anledning af dronningens besøg i Wales.

Den første herold med navnet *Wales* nævnes under Richard II i 1395, men embedet bortfaldt snart efter, og først nu, omtrent 600 år efter, genopstår den gamle titel, *Wales Herald*.

Der har i den mellemliggende tid ved flere lejligheder været medlemmer af *College of Arms*, der specielt har været udpeget til at varetage og behandle heraldiske sager for Wales, uden at det dog direkte har manifesteret sig i deres titel.

Således udnævntes 1484 Richard Champnay til våbenkonge med navnet *Gloucester*, og samtidigt blev han herold for Wales. Men embedet blev øjensynligt nedlagt ved hans død.

I 1725 optræder igen en herold, hvis arbejdsområde specielt omfattede Wales, idet der i forbindelse med oprettelsen af Bath-ordenen udnævntes en våbenkonge, *Bath King of Arms*, der foruden at tage sig af ceremoniel m. v. i forbindelse med Bath-ordenen tillige skulle være herold for Wales. Men heller ikke ved denne lejlighed blev embedet som herold for Wales besat mere end én gang.

Udnævnelse til ekstraordinær herold eller persevant er ikke blot en titel, men medfører at den pågældende bliver medlem af *College of Arms* og som sådan bl. a. indkaldes til tjeneste ved visse lejligheder, f. eks. den årlige åbning af Parlamentet.

Den nu udnævnte *Wales Herald*, major *Francis Jones*, er kendt for sine arbejder vedrørende walisisk heraldik og genealogi.

Det skal sluttelig nævnes, at der i dag findes fire ekstraordinære herolder og persevanter: *Arundel Herald*, *Norfolk Herald*, *Fitzalan Pursuivant* og *Wales Herald*.

Borg

Finlands Landskapsvapen

I n:o 6 av *Heraldisk Tidskrift*, sid. 254–56, anmälde jag de nya finländska länsvapnen, vilka faststälts den 18 januari 1962. Dessa vapen baserade sig ju till stor del på våra gamla landskapsvapen, vilka i samband med min anmälan blasonerats av Jan Raneke.

Landskapsvapnen hade aldrig officiellt fastställts, varför Ranekes blasonering även följde vapnens traditionella utseende. Nu har dock landskapsvapnens utseende fastställts genom statsrådets beslut av den 24 januari 1963 om Finlands historiska landskapsvapen.

De i beslutet fastställda blasoneringarna är på det hela taget de samma, som Raneke framfört, men i ett par fall har vapnen förbättrats genom att naturfärg ersatts med en heraldisk tinktur och dessutom har i några fall utseendet av detaljer fastslagits i blasoneringarna.

Förändringarna är i korthet följande:

I vapnet för *Satakunda* har svärdet blasonerats »av silver med fäste av guld» varjämte utsagts att björnen bör ha röd beväring.

I *Nylands* vapen har båten blasonerats »en med roder försedd båt».

Tavastlands lo har förändrats från naturfärgad till »av guld med svarta örnfotsar» varjämte utsagts, att de åtföljande stjärnorna är sexuddiga.

I *Karelen*s vapen har tillagts, att den pansarklädda armens ledplåtar är av guld.

Österbottens hermelineer är av silver med svarta svansspetsar.

Lapplands vildman har enligt beslutet fått en klubba av guld, varemot kransarna endast kallas gröna utan att lövslaget anges.

Dessa förändringar är på det hela taget obetydliga och knappast värda att nämnas i vanliga fall, men då de nya blasoneringarna är officiella, har jag ansett det vara skäl att omnämna dem.

Bo Tennberg

Finlands
Försvarsväsen

I Finland har den 20 september 1963 givits en förordning om försvarsväsendets emblem. Detta nya emblem, som komponerats av *Gustaf von Numers*, har enligt förordningen följande utseende:

»Försvarsväsendets emblem är lejonet i Finlands riksvapen, utan rosor, överlagt ett rött torn.

Brukas emblemet i svart och vitt är tornet svart och lejonet vitt, såsom bilden ... utvisar.»

Bo Tennberg

Universitets - Persevant

I maj 1963 meddelte Yale University i Connecticut i de Forenede Stater, at det havde udnævnt professor *Theodore Sizer* til »Pursuivant of Arms» med ansvar for al universitetets heraldik. Det var, mente man, første gang et amerikansk universitet havde oprettet en sådan stilling.

Vi kan godt tage den Gamle Verden med: Det er sikkert første gang overhovedet, at et universitet opretter en sådan post. Men hvorfor ikke? Herolder (med de over- og under-ordnede grader *våbenkonger* og *persevanter*, »pursuivants») har til opgave at kontrollere antagelse, tildeeling og føring af våbener inden for en bestemt jurisdiktion. Vi er vant til, at det kun har været konger eller fyrster, som har haft herolder, men da der stadig bliver færre konger, uden at behovet for heraldik tager af — snarere tværtom — er det klart, at der er brug for nye herolder. Vi ser da også, at republikker har deres herold (f. eks. Irland), at den katolske kirke på en måde har sin (uanset at han ikke betegnes som sådan), og altså nu, at et stort universitet udnævner sig en *Pursuivant of Arms*.

Theodore Sizer, verdens første universitetspersevant, er 72 år gammel. Han har været knyttet til Yale University siden 1927, indtil 1947 som leder af universitetets kunstmuseum, fra 1931 tillige som professor i kunsthistorie. Under Anden Verdenskrig var han oberstløjtnant i det amerikanske luftvåben og medlem af Kommissionen til Bevarelse af Kunstværker på de Europæiske Krigsskuepladser. Fra 1957 har han været emeritus.

I løbet af de sidste tiår har *Theodore Sizer* dels nytegnet ældre våbener, dels komponeret nye, for universitetet selv, for dets 12—14 kollegier, 10—12 fakulteter, og adskillige andre institutioner, klubber m. m. Våbenerne anvendes uden på og inden i bygninger, på brevpapir og exlibris, på flag og bannere, blazere, sølvtøj, i væg- eller gulvtæpper, og mange af disse gengivelser i vidt forskellige materialer er udført af *Theodore Sizer* selv, som, ved

Her ses professor Sizer omgivet af heraldik han har udformet. Bag hans hoved hænger Yale College's banner: i felt af hermelin et rødt andreskors (grundlæggeren, Elihu Yales familievåben); i skjoldhovedet Yale University's våben: i blåt felt en opslået Bibel, hvid med gule kanter. I hånden holder han en stav, hvis hoved er smykket med Davenport College's våben. Det forreste banner viser bagparten af et fabeldyr, sikkert den i engelsk heraldik velkendte »yale«, hvis interessanteste egenskab er dens evne til at svinge sine to krumme horn hvilken vej den vil.

siden af hvad han ellers er, er både kunstner og kunsthåndværker. Han har tillige skrevet og forelæst om heraldik.

Alt dette er jo storartet, men allerbedst er Theodore Sizers fornemmelse for det egentlige i heraldikkens formål og væsen. Om sig selv som professor siger han: »Mit mål var at sætte ild til mine studenter,« og han går til sin opgave som persevant i en lignende ånd. Hans heraldik er stærk, klar, kæk; der er ingen tvivl om, at det for ham er et lykkeligt arbejde. Muligvis er det derfor, han ikke har valgt at kalde sig »herald«, men *Pursuivant*. Dette ord vil nemlig måske skabe særlige associationer i de Forenede Stater, hvis Uafhængighedserklæring indledes med de berømte ord — som til stadighed klinger i amerikanske øren — om ethvert menneskes ret til »life, liberty and the pursuit of happiness«.

S.T.A.

”Gransnittet”

Til det spørgsmål, som blev reist av *Bo Tennberg* i HT side 311—12, og besvart av *Torsten G. Aminoff* og *Holger Tillisch* i HT side 359—62, kan gjøres følgende bemærkninger:

Når *Tennberg* nevner at det av *Gustaf von Numers* konstruerte snitt blev presentert i *Archivum Heraldicum* 1957, bør det vel tilføies at det var *Arvid Berghman*, som foretok presentasjonen og da kalte snittet gransnitt (traite de sapin). Tidligere hadde von *Numers* selv offentliggjort en meddelelse om snittet under navn av gransnitt (Tannenschnitt) i Årboken 1953/54 for *Société Héraldique Luxembourgeoise*. Endelig bør det nevnes at snittet i 1954 blev optatt i et luxembourgsk kommunevåben og da kalt *Tannenschnitt*.

Både snitt og navn er således gjort

internasjonalt kjent og har vunnet internasjonal anerkjennelse.

Om heraldiske snitt, som henter sitt motiv fra vekstriket, kan i sin almindelighet bemerkes, at den del av snittet som vender ned, i like høi grad skal illudere som den del, som vender op. Det av von Numers konstruerte gransnitt (se side 315) oppfyller dette krav, idet det skaper forestillingen om en rad op- og nedadvendte grankvister, (de opadvendte kan forståes som grantopper). Det gransnitt, som senere er innført i offentlig finsk heraldik (se side 314), synes derimot å bestå av en rekke op- og nedadvendte grantrær, og illuderer så meget mindre, som granen med sine tunge, hengende grener mer enn de fleste trær har fått sin form bestemt av tyngdekraften. Når Holger Tillisch finner at det mellom de to gransnitt ikke er større forskjell enn mellom de av ham presenterte kløversnitt (se side 361), kan han ikke ha tatt dette moment i betraktning.

Det gjelder om heraldiske snitt, som på en eller annen måte deler et felt i to, i metall og farve, at de ikke kan tilhøre den ene del mer enn den andre, ikke tjene til å karakterisere metallet mer enn farven. I de tilfelle, hvor snittet av en eller annen grunn synes å tilhøre enten metallet eller farven, taper det sin abstrakte karakter av snitt og forvandles til profil. Gransnitt nr. 2 blir således nesten uvegerlig å opfatte, ikke som et heraldisk snitt, men som en stilisert skogsprofil.

Men også von Numers' gransnitt kan komme til å få karakter av profil. Det gjelder således kommunevåbenet for Pudasjärvi: I hvitt felt en gående (sort?) bjørn; delt ved et gransnitt et (blått?) skjoldhode med syv (gull?) stjerner. Vå-

benet kan vel så godt beskrives ikke-heraldisk som: En bjørn gående i en snekledd, stilisert skog med Karlsvognen lysende over på en vintermørk himmel. Det dreier sig her om et oprinnelig naturalistisk utført seglbillede fra 1700-årene som vesentlig ved hjelp av gransnittet er gjort «heraldisk». Men skjoldet som det er blitt, minner fremdeles mer om en stilisert eventyrillustrasjon, vel å merke en ganske udmerket sådan, enn et våben. Og det kan være spørsmål om det her ikke hadde vært bedre *ikke* å ha brukt gransnittet, men reservert dette for hvor det kunde være kommet fullt til sin rett (som f. eks. i Varpaisjärvis våben — side 315).

I Torsten G. Aminoffs uttalelser om «granskuran» fortjener ikke minst følgende ord oppmerksomhet: «Man bör överhuvud vara mycket återhållsam med att införa nya grundbegrepp i heraldiken och till dessa hör framför allt skurorna.» Her kan tilføies, at man også bør være meget tilbakeholden med å anvende heraldiske snitt i symbolikkens tjeneste, men når det skjer, da i særdeleshet undgå at snittene får profilkarakter, og enn mer at skjoldets innhold derved får landskapskarakter.

En slik anvendelse av snitt som symboler hvorved de hver for sig får profilkarakter og tilsammen landskapskarakter, forekommer det mig har funnet sted i det våben for Örestad, som er tegnet av Jan Raneke og gitt meddelelse om av S.T.A. i HT side 311. Med engang man her har fattet skjoldets symbolske innhold, vil man se det som et forenklet og sterkt stiliseret landskap.

Om noget kan anføres imot en slik opfatning, skulde det interessere mig å se.

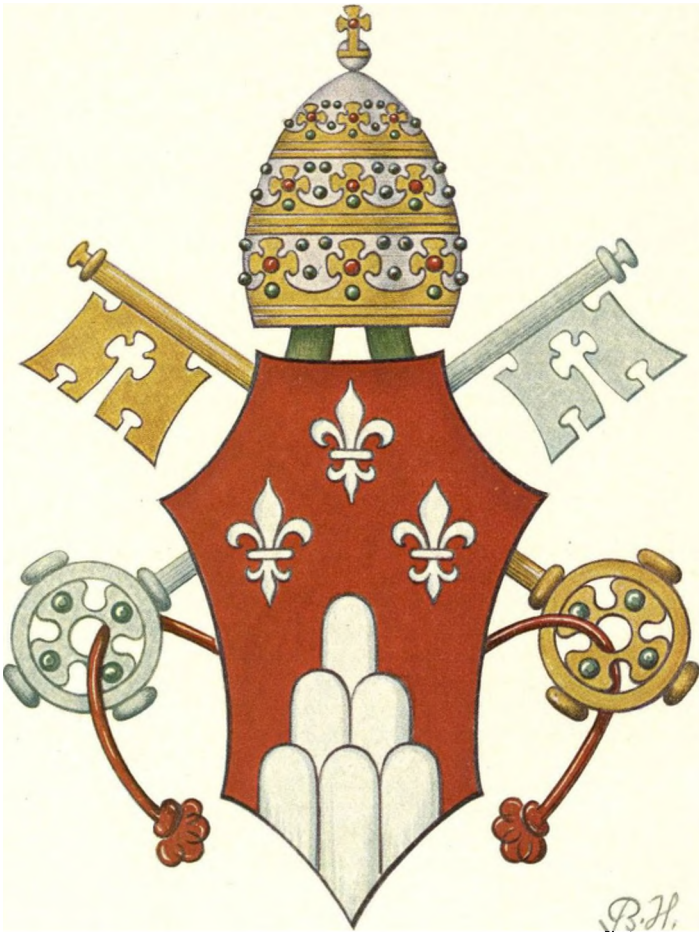
Hans Krag

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

B.H.
1963

Pave Paul den Sjettes Våben

Af Bruno B. Heim

GIOVANNI Battista Montini blev født 26. september 1897 i Concesio ved Brescia i Norditalien som søn af advokat Giorgio Montini og hans hustru, Judith Alghisi. Efter at have afsluttet sine studier med fremragende resultat, blev han i 1920 præsteviet og knyttet til den pavelige administration, statssekretariatet, hvor han, bortset fra en kort periode ved det apostoliske nuntiatur (den pavelige ambassade) i Warszawa, forblev til 1954. I sine sidste år i statssekretariatet indtog han dets højeste post, som pro-statssekretær, dvs. at han udøvede statssekretærens funktioner uden endnu at være kardinal. I november 1954 udnævnte pave Pius XII ham til ærkebiskop af Milano.

Som ærkebiskop blev det nu nødvendigt for ham at føre segl og våbenskjold. Hans slægt havde i forvejen et gammelt våben. I et manuskript fra 1500-tallet, »Registro delle cose di Brescia«, udarbejdet af en adelsmand ved navn Pandolfo Nassino og i dag opbevaret i Biblioteca Queriniana i Brescia, læser man om familien Montini: »De tilhører ikke noget gammelt hus, men har altid været anstændige mennesker af gode manerer«. I 1500-tallet mente man altså ikke at kunne kalde slægten gammel, men siden er der jo gået 400 år.

Montini'ernes våben var i det væsentlige det samme som det pave Paul VI fører i dag. Da han blev ærkebiskop af Milano, rådede heraldiske eksperter ham til at forenkle det gamle våben noget, og han lod sig overtale. Lykke-

ligvis, må man sige, for denne forenkling var i høj grad til våbenets fordel.

Det ser i dag således ud: *I rødt felt tre sølv liljer over et sølv seksbjerg (af italiensk facon).*

Tidligere blev *montini'*erne — »de små bjerge« — ikke udformet på den italienske måde, men blot som en række spidser der ragede op fra skjoldets nederste kant. Uanset på hvilken måde de tegnes, hentyder de naturligvis til navnet, og våbenet er altså »talende«. I den tidligste heraldik var talende våbener næppe almindelige, men i de følgende århundreder blev de populære.

Oven over de tre sølv liljer fandtes i de tidligere Montini-våbener også *tre grønne river* eller rettere *rivehoveder*: med tænder, men uden skaft. Våbenet har i høj grad vundet, ved at disse river er udeladt, både i enkelhed og i farveharmonie. De grønne river i rødt felt gjorde ikke noget godt indtryk. Denne bevidste forenkling af våbenet må i enhver henseende betegnes som heldig.

Så længe ærkebiskop Montini endnu ikke var kardinal, timbreredes hans våben med den grønne ærkebiskoppelige prælat hat med ti kvaster på hver side af skjoldet, og bag skjoldet stod dobbeltkorset (se også Heraldisk Tidsskrift nr. 4 p. 150 og nr. 5 p. 229). Da han i 1958 blev kardinal ombyttedes den grønne ærkebispehat med den røde kardinalhat med 15 kvaster på hver side.

Ved det pavelige våben erstattes disse attributter af de pavelige værdig-

hedstegn: de to krydsede nøgler og tiaraen.

De to nøgler anskueliggør *nøglemagten*, som Christus overdrog apostlen Peter med ordene: »Og jeg vil give dig Himmerigets Nøgler, og hvad du binder på Jorden, det skal være bundet i Himlene, og hvad du løser på Jorden, det skal være løst i Himlene« (Matthæus 16, 18-20).

Den ene nøgle er guld, den anden sølv. Den gyldne nøgle symboliserer i denne sammenhæng magten i det hinsidige, nøglen af sølv magten her på Jorden. Følgelig er nøglerne symboler på pavens jurisdiktion over kirken. Nøglerne omtales flere gange i den Hellige Skrift og hos de gamle kirkefædre. I den kirkelige kunst er de, i hvert fald siden 400-tallet, blevet anvendt som symbol på kirkens højeste myndighed. I pavelig heraldik har man brugt dem siden 1200-tallet. Den første pave som med sikkerhed vides at have ført våben, er Bonifacius VIII (1294-1303).

Farverne i det pavelige flag (gult og hvidt) går tilbage til guld- og sølvnøglen.

Blandt pavens hovedbeklædninger er tiaraen i vor tid den mest majestætiske. Han bærer den ved højtidelige lejligheder, men ikke ved egentlige kulthandlinger. Den har udviklet sig af mitraen, bispehuen, og har rødder helt tilbage i førkristen tid. Oprindeligt så den ud som en mitra kombineret med en enkelt, åben krone. Under Bonifacius VIII satte man endnu en krone til, og kort tid efter endnu én, således at tiaraen siden begyndelsen af 1300-tallet har bestået af tre kroner oven over hinanden.

I heraldikken blev pavernes tiara til forskellig tid gengivet på forskellig

måde, efter tidens stil og kunstnerens smag, hvilket var, og er, helt som det skal være. Hvis heraldikken skal kunne kaldes en kunstart, må den nemlig aldrig stivne, aldrig nøjes med blot at eftergøre. Desværre er dette netop hvad der mere og mere er sket i de sidste århundreder, også inden for den kirkelige heraldik.

På farve-gengivelsen i dette nummer af Heraldisk Tidsskrift har vi givet tiaraen en smuk, heraldiseret udformning, uanset at pave Paul VI helst anvender en tiara af et noget andet udseende, den såkaldte Milano-tiara, skænket ham til kroningen af hans tidligere stift. Heraldisk set er Milano-tiaraen mindre prægnant. Men som enhver med kendskab til den heraldiske kunst véd, kan man udforme det samme våben på de forskellige måder: forudsat at dets bestanddele fremstår tydeligt, og at man ikke ændrer dets farver, er det stadig det samme våben.

Generelt kan om den pavelige heraldik siges, at man tydeligvis bestræber sig for, at gøre den så enkel som muligt. Paverne har i reglen kun ført deres eget våben, aldrig, som andre fyrster, territorialvåbener. Af de 91 pavevåbener, som kendes, indeholder kun seks andet end pavens personlige våben. Fire paver, der tidligere havde tilhørt religiøse ordenssamfund, ønskede som et minde at beholde ordensvåbenet i deres pavelige våbenskjold. Og paverne Pius X og Johannes XXIII, der begge havde været patriark af Venezia, førte vedblivende Markusløven i deres pavevåbener.

Der er heller ikke andet tilbehør til det pavelige våbenskjold end tiaraen og nøglerne, hverken valgsprog, skjoldholdere eller noget andet.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Identificering af Ukendte Våbener

Af *Sven Tito Achen*

DEN SOM sysler med heraldik, kommer ofte ud for at skulle *opklare et ukendt våben*. Det kan være et led i hans egne studier eller undersøgelser, eller det kan være andre, som vil drage nytte af heraldikerens specielle viden: personalhistorikere, museumsfolk, antikvitethandlere, samlere m. m. Interessen for gamle ting er vistnok i stigen, og der findes jo praktisk talt ikke den form for genstand, fra alterkalke til natpotter – hvad enten det er sølvtøj, tin, porcelæn, fajance, glas, bøger, grafik, våben, ure, landkort, exlibris, møbler, malerier, knapper, segl eller noget andet – som ikke kan være dekoreret eller mærket med et våbenskjold.

Just de spørgsmål som f. eks. en samler stiller om sine ting: hvem har fremstillet dem, hvem var deres første ejermand, gennem hvis hænder er de gået? kan heraldikken ofte svare på eller medvirke til at få opklaret. Ja, heraldikken er i virkeligheden ofte det vigtigste spor for den samler eller forsker,

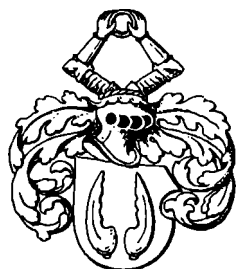
der søger at klarlægge gamle tings proveniens.

Hvorledes griber man sagen an, når man ser et anonymt våben og ønsker at finde frem til den pågældende familie eller person? Det er dette rent praktiske spørgsmål, som denne artikel søger at give svar på. Artiklen er skrevet ud fra et dansk, ja københavnsk udgangspunkt (med dettes fordele og begrænsninger), men kan forhåbentlig alligevel være til nytte også for andre læsere end dem, der har let adgang til Københavns og Nordsjællands biblioteker og samlinger.

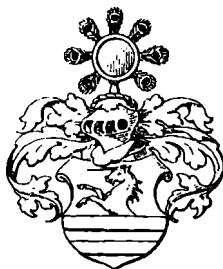
Våbenbøger

I de fleste lande har man udgivet samlinger af våbener i bogform. Disse våbensamlinger kan være ordnet efter to hovedprincipper:

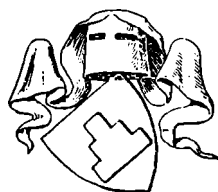
Enten er våbenerne ordnet ikke-heraldisk, i reglen *alfabetisk efter indehavernes navne*, men også undertiden kronologisk eller på anden måde; denne type kaldes *våbenbog* (se figur 1).

KRUCKOW.

KRUCKOW.

KRUGELUND.

1. I en «våbenbog» er våbenerne ordnet alfabetisk, således at man kan finde en families våben, når man kender dens navn. Illustrationen viser udsnit fra bogstavet *K* fra Storck: «Dansk våbenbog», 1910. Se også figur 2.

Eller våbenerne er ordnet efter *heraldiske figurer*, i hvilket tilfælde bogen kaldes en *herold* eller *heraldisk nøgle** (se figur 2). Begge former for våbensamlinger kan bestå af afbildninger, eller blasoneringer, eller både og.

Den alfabetiske *våbenbog* (Wappenbuch, Armorial) er langt den almindeligste type, men når det gælder om at identificere et våben, hvis ejermand ikke kendes, er den i reglen ikke til megen nytte, medmindre man vil gå værket igennem forfra. Som kontrol (se næste afsnit) er den dog nyttig.

Hvis man sammen med våbenet har et par *initialer* (figur 8), indskrænker dette dog feltet i så høj grad, at det undertiden kan betale sig at søge det pågældende våben selv i en alfabetisk våbenbog. I den danske *Storcks Våbenbog* omfatter f. eks. bogstavet »S« 264 våbener, hvilket ikke skulle være uoverkommeligt at se igennem.

Heraldiske Nøgler

En *heraldisk nøgle* (Ordinary of Arms, Dictionnaire) er som nævnt en samling våbener, der er ordnet efter *heraldiske figurer*. Det er denne type våbensamling fremfor nogen anden, som kan hjælpe til at identificere et ukendt våben. Desværre er der kun udarbejdet få heraldiske nøgler, og nogle af de vigtigste udenlandske findes endda ikke på danske biblioteker. Alle i Danmark offentligt tilgængelige heraldiske nøgler er imidlertid omtalt på de følgende sider.

Når man i en nøgle har fundet det navn man søger, bør man så vidt mu-

ligt foretage et kontrol-opslag den anden vej (fra navn til våben), f. eks. i alfabetisk ordnede våbenbøger, adelsårbøger, genealogisk litteratur osv., for at se om omstændighederne i øvrigt (nationalitet, tidspunkt, farver m. m.) passer på det foreliggende våben. F. eks. er kabalen (patiensen) jo gået for tidligt op, hvis pågældende familie er uddød, før den våbenprydede genstand er fremstillet.

Våbenets nationalitet

For at undgå unødigt arbejde, bør man søge at fastslå våbenets nationalitet før man går i gang med opslagsbøgerne.

En våbenprydet genstand vil ofte selv oplyse om sin nationalitet, sølv-tøj f. eks. ved sin mærkning. Og selv om det ikke er sikkert, at et våben på en engelsk ske er engelsk, eller at et exlibris i en dansk bog er dansk, så er det dog sandsynligt.

Genstandens proveniens kan også hjælpe, se *Eksempel fra Siebmacher*, side 414, ligesom kroner, ordener og andre attributer kan give et fingerpeg, se figur 5, 10, 11, 13 og 18.

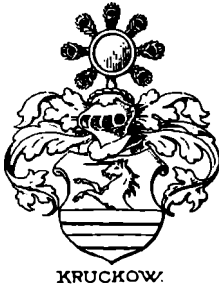
Norden

Danske våbener, se næste side.

Svenske våbener, se side 405.

Norske våbener kan foruden blandt de danske, især i Frederiksborgmuseets borgerlige seglsamling, findes i *Norsk slektskalender* 1–2, 1949–51, og i en artikelrække af C. M. Munthe: *Norske slegtsmerker* i Norsk Slektshistorisk Tidsskrift 1928, side 32–57, 155–190, 336–82; ikke heraldisk ordnet. I *Terkel Klevenfeldts* store samlinger af sigiltegninger i Rigsarkivet (ordnet dels alfabetisk, dels heraldisk), findes en gruppe på ca. 200 tegninger under betegnelsen *Den norske herold*.

*) Bctegnelsen *herold* er uheldig, da dette ord jo først og fremmest har en anden betydning. Efter min mening bør »heraldisk nøgle« foretrakkes.

KRUCKOW.

FLOR.

MEYERCRONE

2. I en »heraldisk nøgle« er våbnerne ordnet heraldisk, således at man kan finde en families navn, når man kender dens våben. Illustrationen viser udsnit fra afsnittet »Eenhjørninge« i Storck: »Dansk herold«, der findes på Rigsarkivets læsesal. Se også figur 1.

Finske våbener kan evt. findes blandt de svenske. Ellers hos *Renesse* og muligvis hos *Siebmacher* (se senere). På det Kgl. Bibliotek i København findes endvidere *Finlands ridderskaps och adels kalender* (seneste årgang på læsesalen) og *G. F. Granfelt: Finlands ridderskaps och adels vapenbok*, Helsingfors 1889. De er ikke heraldisk ordnet. *Finlands medeltidssigill* er udgivet af *Reinhold Hausen*, Helsingfors 1900; heri heraldisk register side 33–35.

Andre lande

De to helt dominerende våbenbøger, som hver omfatter en stor del af verdens våbener, er *Rietstaps Armorial Général* og *Siebmachers Wappenbuch*. Skønt ingen af dem er heraldisk ordnet, kan de være til stor nytte, især *Armorial Général*, til hvilken der nemlig findes en heraldisk nøgle, udarbejdet af *Renesse*. Rietstap-Renesse er behandlet fra s.406, Siebmacher fra s.414.

Foruden disse to giganter eksisterer der en del mindre værker, enten våbenbøger, som i det følgende blot nævnes, eller nøgler, som vil blive mere udførligt behandlet.

Tyske våbener: se *Renesse* og *Siebmacher*.

Franske våbener: *Renesse*, samt side 409.

Engelske: *Renesse*, samt side 410.

Baltiske våbener kan findes hos *Renesse* og *Siebmacher*. Endvidere har det Kgl. Bibliotek i København *Carl Arvid Klingspor: Baltisches Wappenbuch, Wappen sämmtlicher, den Ritterschaften von Livland, Estland, Kurland und Ösel zugehörige Adelsgeschlechter*, Stockholm 1881–83, som indeholder ca. 800 farvelagte våbener, alfabetisk ordnet.

Russiske våbener findes hos *Renesse* og *Siebmacher*. Endvidere i *R. I. Ermerin: La noblesse titrée de l'empire de Russie*, Paris 1898. Alfabetisk ordnet. Det Kgl. Bibliotek.

Alle andre lande: *Renesse* og evt. *Siebmacher*.

Fyrstelige våbener: se side 415-17 (herunder også *Siebmacher*).

Danmark

Véd man, eller tror man, at det våben man skal opklare er dansk, kan man benytte sig af:

1. Reitzels Våbenherold.
2. Pranges Nøgle.
3. Storcks Herold i Rigsarkivet.

4. Borgerlig Herold i Rigsarkivet og seglsamlingen der.
5. Seglsamlingen på Frederiksborg.
6. Og endelig forskellige andre, mindre vigtige hjælpemidler.

Reitzels Våbenherold

Det mest omfattende redskab til identificering af danske familievåbener er *Poul Reitzel: Dansk Våbenherold*, udgivet som hefte 24–28 af »Våbenførende Slægter i Danmark«, 1946 ff. Våbenerne i herolden er blasoneret, ikke illustreret.

3. Indgraveret våben i en sølvske. Skeens mærkning fortæller at den er lavet af en københavnsk mester i 1807, men hvis er våbnet? Ved hjælp af »Reitzels våbenherold« finder man frem til, at det tilhører familien von Kleist.

Herolden omfatter 136 sider med ca. 2800 våbenbeskrivelser, overvejende af borgerlige våbener. Hefterne koster 10 kr. stk. og kan muligvis stadig fås hos Heraldisk Forlag, Bredgade 14–16, København K.

Våbenbeskrivelserne er ordnet alfabetisk, begyndende med *Agern, Agnus Dei, Akelejeplante, Aks*... og sluttede med *Øje, Økse, Ørn* (enkelt og dobbelt), *Ørnehoved, Ørnekløer* og *Ørne-lår*.

Inden for de enkelte figurer er våbenerne inddelt efter figurernes antal.

Hvad bygger Reitzel på?

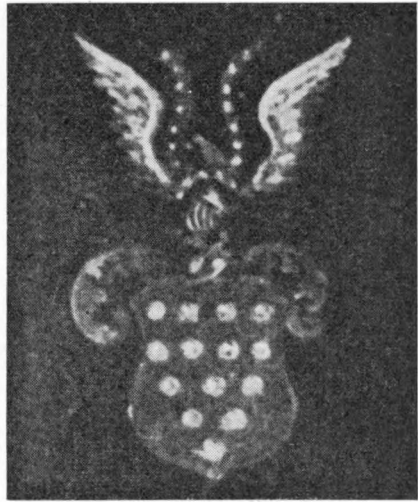
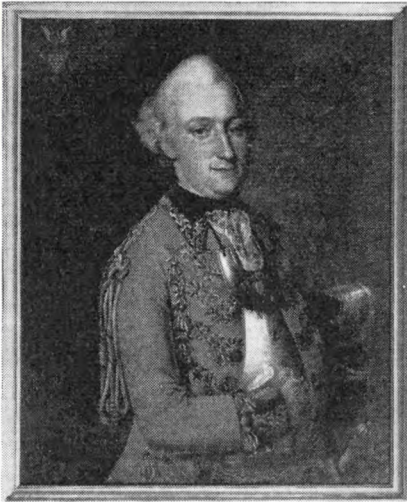
Ved hvert enkelt våben angiver Reitzels Våbenherold hvilket andet værk den bygger på, og hvor man altså kan søge yderligere oplysninger, nemlig:

»Våbenførende slægter i Danmark«, 1946 ff., indeholdende godt 500 nulevende borgerlige slægters våbener + godt 100 adelige.

A. Thiset & P. L. Wittrup: »Nyt dansk adelslexikon«, 1904. Dette værk omfatter al kendt dansk adel, i alt ca. 1700 slægter, men heraf er blot ca. 1000 medtaget i Reitzel, fortrinsvis dem der levede 1660 eller er kommet til senere. Til »Nyt dansk adelslexikon« slutter sig H. Storck: »Dansk våbenbog«, 1910, med 1700 tegninger til Adelslexikkonnets blasoneringer (figur 1).

Hirsch's kæmpemæssige, håndskrevne »Fortegnelse over danske og norske officerer 1648–1814« som findes på det Kgl. Biblioteks læsesal.

Ordenskapitlets protokoller over våbener for storkorsriddere af Dannebrog (før 1808: »Hvide Riddere«). På Frederiksborg Bibliotek findes en alfabetisk fortegnelse herover (indtil 1949), udarbejdet af Poul Reitzel.

4. Et af de felter hvor heraldikken har hjulpet flest samlere, er ved identificeringen af portrætter. Til venstre et portræt fra ca. 1770. Til højre forstørrelse af våbnet i dets øverste venstre hjørne. Ved hjælp af de rette håndbøger finder man ud af, at våbnet tilhører slægten Bülow. Via stamtafle og hær-arkiv (manden er i militær uniform) er vejen derefter ikke lang til den fulde opklaring: portrættet forestiller kaptajn Christian Bülow, 1741–90.

»Lexicon over adelige familier i Danmark, Norge og Hertugdømmerne« 1–2, 1782–1813.

Th. Hauch-Fausbøll: »Håndbog over den ikke-naturaliserede adel«, 2. udgave 1933, ca. 60 slægter.

Eksempel fra Reitzel

På en sølvske, hvis mærke angiver at den er københavnsk og fra 1807, findes et uidentificeret våben som ejeren gerne vil have opklaret. Våbnet viser en bjælke mellem to løbende hundelignende dyr (se figur 3).

Først slår man op i Reitzels Våbnerherold under *Hund*. Her er adskillige våbner beskrevet, men intet der passer på vores ske. Så forsøger vi under *Bjælke*:

Bjælke, ublagt ...

Bjælke, belagt, ikke ledsaget af figurer ...

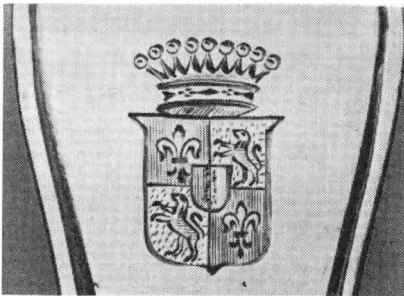
Bjælke, skaktavlet, med eller uden ledsagende figurer ...

Bjælke, belagt eller ublagt, ledsaget af figurer ... Som nr. 37 under denne kategori står:

»1 rød bjælke ledsaget foroven af 1, forneden af 1 løbende grå ulv i hvidt ... von Kleist (HR 1757)«.

Våbnet tilhører altså en familie *von Kleist*, hvoraf et medlem blev Hvid Ridder (= Storkors af Dannebrog) i 1757. Vil man vide mere om familien, kan man, nu da man har navnet på den, søge videre i den genealogiske litteratur.

Hvis man selv havde tænkt på, at de hundelignende dyr kunne være *ulve*, kunne man have identificeret våbnet endnu lettere. Det er nemlig

5. Et greveligt våben på en gaffel, hvis mærker siger at den er dansk, altså rimeligvis et dansk grevevåben. Pranges Nøgle er det mest nærliggende hjælpemiddel, og giver da også svaret: våbenet tilhører greverne af Brockenhuus-Schack.

også opført under *Ulv*, som kun omfatter 18 våbener, i modsætning til *Bjælke*-afdelingens ca. 125.

Pranges Nøgle

I 1959 udkom *Knud Prange: Heraldisk nøgle til Nyt Dansk Adelslexikon*, 272 sider. Som titlen angiver, omfatter Nøglen våbenerne i *Thiset & Wittrups* tidligere nævnte værk fra 1904, og her til kommer enkelte, senere tilkomne adelsvåbener, f. eks. for greverne af Rosenborg. I alt godt 1700 våbener, dækkende hele den kendte danske adel. Derimod indeholder Pranges Nøgle ingen ikke-adelige våbener.

Pranges bog indledes med en vejledning og en illustreret liste over heraldiske fagudtryk og består i øvrigt af et system af nøgler. Den kan forekomme noget omstændelig, men det er fordi den bevidst er opbygget således, at også den i heraldik aldeles ukundige skulle kunne anvende den. Våbener som kan mistolkes, er anbragt mere end ét sted.

Foruden nøglerne til den danske adels *skjoldmærker* indeholder Pran-

ges bog en nøgle til disse våbeners *hjelmtegn*. Denne afdeling af værket er det eneste hjælpemiddel der findes på dansk til identificering af hjelmtegn, og derfor særlig værdifuld. Se senere.

Eksempel fra Prange

På en dansk sølvgaffel findes et anonymt våben, som gerne skulle identificeres (se figur 5). Det er kronet med en grevekroner, og det er derfor naturligt at slå det op hos Prange, der jo omfatter hele den danske adel.

Først slår vi op i *Hovednøglen*, side 30. Den begynder således:

1. a. Udelukkende heraldiske figurer? — Nej.
- b. En eller flere almindelige figurer i udelt skjold? — Nej.
- c. Kombinationer af heraldiske og almindelige figurer? (Definitioner heraf findes i vejledningen). — Ja.

Herfra henvises til *Hovednøglen* *gruppe 7*, som er opdelt således:

7. a. Våbener med hjerteskjold
 - b. Våbener uden hjerteskjold,
- og fra 7. a. vises vi videre til *gruppe 9*:
9. a. Hovedskjoldet firdelt.
 - b. Hovedskjoldet firdelt ved et kors.
 - c. Hovedskjoldet delt på anden måde.

Fra 9. a. henvises til *Nøgle XX*, side 96, hvis 1. gruppe punkt b siger: »1. felt udelt, kun indeholdende én eller flere almindelige figurer«. Gennem hvert punkts nye henvisning indkredser vi yderligere indholdet i 1. felt fra »én figur« (gruppe 3 a) via »plante eller del af plante« (gruppe 4 a) til »en lilje« (gruppe 5 b). Endelig henvises der herfra til *gruppe 7*, og her — i *nøgle XX*, *gruppe 7*, punkt c — fin-

der vi det våben vi søger: »1. og 4. felt en lilje, 2. og 3. en oprejst kronet løve. Hjerteskjold: delt, med tre roser på delingen«: *Greve af Brockenhuus-Schack*. Det »47« som følger til allersidst angiver den side i *Nyt Dansk Adelslexikon*, hvor greverne af Brockenhuus-Schack er omtalt, og hvor den interesserede kan søge yderligere oplysninger (f. eks. om våbenets farver).

Storcks Herold

Thiset og Witttrups flere gange nævnte *Nyt Dansk Adelslexikon* indeholder bl. a. blasoneringer af alle kendte danske adelsvåbener. De tilsvarende tegninger findes i H. Storcks: »Dansk våbenbog« 1910, i alt ca. 1700 stk. Disse tegninger er alfabetisk ordnet efter familienavn (figur 1), men på Rigsarkivets læsesal i København kan man bede om Storck: »Dansk herold«, hvori alle våbenerne fra Storcks *Våbenbog* er ordnet efter heraldiske figurer (figur 2); register forrest og supplement bagi.

Dette værk er afgjort det mest overskuelige og lettest anvendelige middel til at identificere et dansk adelsvåben, betydeligt lettere at handskes med end både Prange og Reitzel. Desværre findes det kun i dette ene eksemplar.

Eksempel fra Storcks Herold

Et københavnsk museum overvejer at købe en tallerken af ostindisk porcelæn fra slutningen af 1700-tallet med et våben på, som man dog først ønsker opklaret. Hverken tallerkenen eller våbenet selv siger noget om dets nationalitet. Valgsproget under våbenet er ganske vist på engelsk, men valgsprogs »nationalitet« kan man ikke bygge på. Da tallerkenen findes i Danmark, og da der jo skal begyndes et sted, begynder man undersøgelsen her.

Våbenet viser en sparre belagt med to hundelignende dyr og ledsaget af tre dobbeltørne (se figur 6 til venstre). I indholdsfortegnelsen forrest i *Storcks Herold* finder museumsmanden »Heraldiske former ordnede efter inddelinger«, og herunder igen: »Sparre,

6. Til venstre et våben i farver på en tallerken af ostindisk porcelæn fra slutningen af 1700-tallet. Museumsmanden slår op i »Storcks herold« og finder frem til våbnet til højre; udformningen er anderledes, men våbnets indhold er det samme: det tilhører familien *Halling*.

side 81–84. På side 82 genkender han våbenet fra tallerkenen (figur 6 til højre, idet dog hundene på spærren viser sig at være løver): det tilhører slægten *Halling*.

Museet vil vide *hvilken* *Halling*, og man slår forsøgsvis op i Dansk Biografisk Leksikon. Her er omtalt flere af dette navn, og en af dem var ansat i Trankebar 1760–66, vendte 1772 hjem med en stor formue og købte sig i 1783 et adelspatent; for at udelukke enhver tvivl oplyser leksikonnet: »Hans valgsprog var *Forward*«. Dermed er tallerkenens oprindelige ejermand fastslået aldeles sikkert som direktør i Asiatick Compagni *William Halling*, 1744–96.

Adelige og borgerlige våbener

Storcks Herold omfatter kun adelsvåbener, den næste heraldiske nøgle vil komme til kun borgerlige våbener. Hvordan ser man forskel på disse to kategorier?

Principielt er der *ingen forskel* på adelig og ikke-adelig heraldik, og der findes intet system hvormed man kan se om et våbens indehaver er adelig eller ej. Der kan dog gives nogle retningslinjer.

Et meget enkelt våben, f. eks. blot delt af en eller flere rette linjer, vil næsten altid være adeligt (og gammelt). På den anden side vil et våben som er sammensat af mange felter, måske med midterskjold og hjerteskjold (og med flere hjelme) også næsten altid vise sig at tilhøre en adelig familie. Skjoldholdere eller våbentelt vil bogstaveligt talt altid angive et adeligt eller fyrsteligt våben.

De fleste *naturalistiske* våbener er borgerlige. De fleste *allegoriske* ligledes (eller gejstlige). Våbenskjolde med *bomærker* i vil i Danmark (mod-

sat f. eks. Polen) på nogle få undtagelser nær altid vise sig at være borgerlige.

Et sikkert bevis for at et våben er adeligt, har man, hvis det bruges sammen med en *rangkrone*, se figur 20.

Våbenfigurerens jævnhed siger intet om ejerens byrd. En spand, en stige, en kedelkrog, en gryde, etc. kan udmærket findes i våbener der tilhører det blåeste blod. Omvendt er der intet i vejen for, at selv den jævreste person fører et våben med løver, liljer, sværd og ørne.

Borgerlig Herold

Reitzels Våbenherold omfatter o. 1800 danske borgerlige familievåbener, men dette er langt fra alt hvad der eksisterer. Hvad man ikke kan finde hos Reitzel, må derfor søges andetsteds.

På *Rigsarkivet* i København (henvendelse på læsesalen) findes der en samling af op imod 300.000 heraldiske segl. Det meste af denne gigantiske samling interesserer ikke i denne forbindelse, men to små afdelinger kan være os til hjælp.

Den ene afdeling omfatter *borgerlige segl* (skab nr. 5), især danske, men også en del norske, islandske, holstenske og adskillige andre. Disse segl er ganske vist ordnet alfabetisk efter familienavn, men der findes en heraldisk nøgle til dem på læsesalen, nemlig en håndskrevet *Borgerlig Herold*, udarbejdet 1936 af *P. B. Grandjean*. Herolden er ordnet efter våbenmærker (alfabetisk fra *Aal* til *Ørnehoved*) og omfatter ca. 2600 slægter.

Den anden afdeling af Rigsarkivets seglsamling som kan hjælpe os, består af ca. 4000 segl, også i skab nr. 5, som er ordnet efter heraldiske figurer: løve, hund, kat, lam, hjort, osv.; der er et kortfattet register på indersiden af ska-

bet. En stor del af disse segl er ganske vist uidentificerede (det er derfor de er anbragt på denne måde), og mange er udenlandske, men i heldige tilfælde kan samlingen alligevel være til hjælp.

En seglsamling har den fordel fremfor en bog med blasoneringer, at man kan se våbenet, i stedet for blot at få det beskrevet. Desværre samtidig den ulempe, at farverne kun sjældent er angivet, fordi der normalt ikke er plads til farveskravering i signeterne.

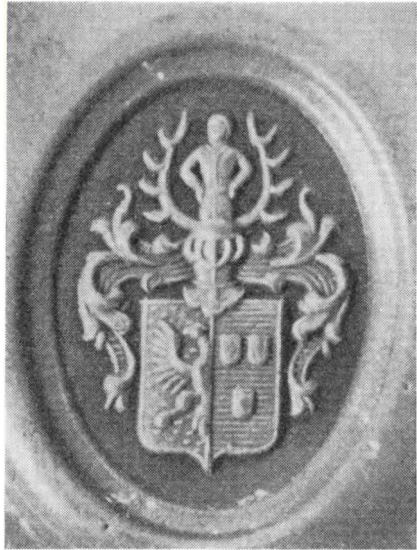
Eksempel fra Borgerlig Herold

I et segl sidder et våben, som seglets ejermand, en personalhistoriker, ikke kender, men gerne vil have opklaret. Seglet sidder på nogle papirer med dansk tekst, og der er derfor grund til at tro, at det er dansk. Våbenet er lodret delt: i 1. felt ses en halv ørn, i 2. felt tre skjolde (se figur 7). der er ingen krone over våbenet, og det er derfor sandsynligvis ikke noget adelsvåben.

Den kortfattede vejledning forrest i »Borgerlig herold«, oplyser, at når et våben er delt, er kun dets 1. felt beskrevet. Personalhistorikeren slår op under Ørn, og kommer efter flere andre slags ørne til:

Ørn, halv, fast på delingen i delt skjolds 1. felt,

under hvilken kategori der er nævnt femten familier: *Altvig, Bjørn, Boye, von Bracht, Coopmans, Dreesen, Focke, Hinrichsen, Klein, Konow, Melery, Persson, Schönbach, Stilmerti, Vind.* For at afgøre hvilken af familierne hans segl tilhører, må personalhistorikeren også se 2. felt i de nævnte familiers våbener. Han beder derfor læsesalens inspektion om de pågældende segl, som bliver bragt ham på bækker.

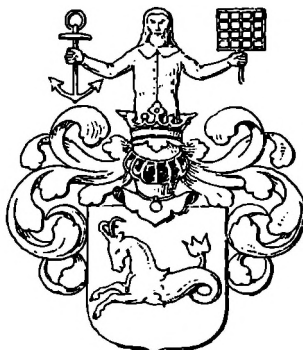
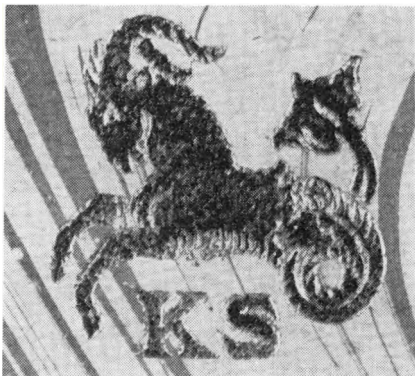

7. En personalhistoriker har nogle interessante papirer, men er ikke klar over hvem der har skrevet dem. Hans eneste spor er et heraldisk segl. Ved hjælp af »Borgerlig herold« finder personalhistorikeren ud af at det tilhører familien *von Bracht*, og dermed er gåden omtrent løst.

Personalhistorikeren gennemgår nu alle femten familiers segl, for at se hvilken families 2. felt der svarer til hans eget segl. Een familie har tre roser, en anden familie har en bjælke, en tredje et træ, osv. og én af familierne har heldigvis i 2. felt: *tre skjolde*. Det er familien *von Bracht* og dermed er seglets våben identificeret.

Seglsamling på Frederiksborg

På Frederiksborgmuseet ved Hillerød findes der en samling af ca. 110.000 heraldiske segl, som er tilgængelig efter særlig aftale. Ligesom på Rigsarkivet er det dog kun en lille del af samlingen, der er ordnet således at man kan identificere et våben ved dens hjælp.

SCAVENIUS.

8. Til venstre ses et permstempel i en dansk bog fra 1899. Figuren sidder ikke i et våbenskjold, men den nysgerrige bogsamler synes at det mærkelige dyr ser så heraldisk ud, at han alligevel forsøger sig i den retning. I »Storcks herold« finder han under »Fabeldyr« våbnet som ses til højre. Derefter er det let at regne ud, at »K. S.« står for den berømte bogsamler Knud Scavenius.

Den borgerlige afdeling (blå bakker med nr. på påklæbet hvid seddel) omfatter danske og især norske segl, i alt ca. 6900 stk., men deriblandt talrige gengangere. Seglene er ordnet efter heraldiske figurer, som der findes en maskinskrevet fortegnelse over. Alfabatisk navnerregister i to kartotekskasser. Det vides desværre ikke, i hvilket omfang denne samling dublerer den borgerlige samling i Rigsarkivet, men den indeholder i alle fald i hundredvis af våbener som ikke er medtaget i Reitzels Våbenherold.

Andre hjælpemidler

Henry Petersen: »Danske adelige sigiller fra det 13. og 14. århundrede«, 1897, indeholder gengivelser af 1160 segl (mange gengangere). De er ordnet kronologisk, men der findes et illustreret heraldisk register side 64–67.

A. Thiset: »Danske adelige sigiller fra det 15., 16. og 17. århundrede«, 1905, indeholder gengivelser af ca.

3500 segl (mange gengangere). Hele værket er ordnet efter heraldiske figurer. Heraldisk register side 115–18.

Henry Petersen: »Danske gejstlige sigiller fra middelalderen«, 1886, indeholder gengivelser af godt 1000 segl. Register over *Religiøse fremstillinger og helgenfigurer* side 108–09 og over *Skjoldemærker og symboler* side 110–14.

Danske kongelige våbener kan i reglen identificeres ved hjælp af nedenstående tre værker:

Henry Petersen: »Danske kongelige sigiller samt sønderjydske hertugers og andre til Danmark knyttede fyrsters sigiller 1085–1559«, 1917.

P. B. Grandjean: »Danske kongelige sigiller fra Frederik 2.s, Christian 4.s og Frederik 3.s tid 1559–1670«, 1951.

P. B. Grandjean: »Det danske rigsvåben«, 1926.

Exlibris. Det vil måske interessere exlibris-samlere, at der i Poul Reitzel: »Danske heraldiske exlibris«, 1943, findes en fortegnelse over danske heraldiske exlibris.

Hjelmfigur alene

Det er ikke almindeligt i Danmark, men det hænder dog, at hjelmtegn afbildes alene, uden skjold (se figur 9). Tidligere var man i så fald ilde stedt, for der fandtes ingen nøgle til dem. Siden 1959 har man imidlertid, som nævnt, haft Pranges Heraldiske Nøgle, hvis sidste tredjedel udgøres af et system til bestemmelse af hjelmtegn. Nøglen omfatter ganske vist kun *adelens* hjelmtegn, men et hjelmtegn alene, ført af en dansk borgerlig familie, er en overordentlig sjælden foreteelse. I et sådant tilfælde kan man kun håbe på, at hjelmtegnet tillige er skjoldfigur, og derefter prøve ad den vej.

Sverige

For Sveriges vedkommende er det ikke nødvendigt at gå i detaljer her, da der allerede foreligger en meget instruktiv *Kort handledning i sköldemärkens identifiering*, udarbejdet af nuværende statsheraldiker, kammerherre C. G. U. Scheffer og publiceret i »Svenska Exlibrisföreningens Årsbok 1946«.

På sine 25 sider gennemgår denne *Handledning* koncist »de viktigaste hjälpmiddel, som stå till buds för en identifiering«. Det gælder naturligvis først og fremmest svenske våbener. Blandt de trykte hjælpemidler fremhæver Scheffer *Klingspors* og *Klebergs* værker (se næste afsnit), blandt de utrykte *Peter Wieselgrens* manuskript *Bidrag till en svensk vapentolkning och ättlära för äldre tider (till 1625) till hjälpreda vid källstudium och fornforskning*, som findes på Göteborgs stadsbibliotek.

De eksisterende hjælpemidler koncentrerer sig om den introducerede adels og den ældre adels skjoldemær-

9. Hjelm og hjelmtegn graveret i en dansk søluske. Ved hjælp af Pranges Nøgle til Bestemmelse af Hjemtegn er det kun et øjeblikks sag at finde frem til familiens navn: Tillisch. Denne families våben er ikke beskrevet i *Nyt Dansk Adelslexikon*, men findes altså hos Prange.

ker, men Scheffer berører også den uindroducerede adels våbener og borgerlige våbener. Et fyldigt afsnit viser, detaljeret og med gode eksempler, hvorledes *initialer* og *deviser*, rigtigt benyttet, kan medvirke til en identificering. Også på flere andre punkter giver Scheffers *Handledning* god besked, og det rekommanderes enhver som ønsker at opklare et svensk våben, at søge oplysning i den.

Kleberg og Klingspor

Johan Kleberg: Heraldiskt lexikon över å svenska Riddarhuset introducerade ätter, 1919, er en af de udførligste heraldiske nøgler der eksisterer, og skønt den kun indeholder blasoneringer, samtidig en af de lettest anvendelige. Indholdsfortegnelsen er opdelt som en botanisk nøgle, hvor man går frem skridt for skridt uden at fejltagelser er mulige. Se *Eksempel*, ne-

denfor. Bogen indeholder tillige kronologisk og alfabetisk personregister.

Carl Arvid Klingspor: Sveriges ridderskaps och adels vapenbok, 1890, dækker et noget større område, nemlig både den introducerede (ca. 2900 slægter) og den uindroducerede (ca. 850) svenske adel. Værket er opdelt kronologisk efter slægternes introduktion på Riddarhuset, men indeholder et heraldisk register (side 50). Denne nøgle er langt mindre udførlig end Klebergs, men til gengæld indeholder Klingspor gengivelser af alle våbenerne, således at man straks kan slå op på dem som kontrol (figur 10 til højre).

Eksempel fra Kleberg

En knappe-samler har en livréknep med et våben, se figur 10 til venstre. Knappen selv siger intet om sin herkomst. Ved hjælp af kronens form (figur 20) kan han se, at det er et svensk (eller finsk) våben, men hvis? Våbenet forestiller en okse-pandebrask med to horn. Samleren slår op i indholdsfortegnelesn forrest i Klebergs »Heraldiskt lexikon« og går frem som følger:

- A. Häroldsbild (dvs. geometrisk figur)?
– Nej.
- B. Almäna bilder? – Ja.
 - I. Odelad sköld? – Ja.
 - a. Fantasiföremål? – Nej.
 - b. Naturföremål? – Ja.
 - 1. Människor eller deras delar? – Nej.
 - 2. Ur djurriket? – Ja.
 - aa. Däggdjur (pattedyr) eller delar därav? – Ja.
 - 1. Hela? – Nej.
 - 2. Överkropp? – Nej
 - 3. Panna med horn? – Ja.

Under »Panna med horn« henvises til side 31, og dér går man så videre:

- 1. Renhorn? – Nej.
- 2. Hjorthorn? – Nej.
- 3. Oxhorn? – Ja.
 - a. Friherrligt vapen med en hjälm? – Ja.

dvs. *friherre Oxenstierna*. Som man ser: her er det næsten umuligt at gå vild.

Armorial Général

I 1884–87 udkom 2. udgave af hollænderen J. B. Rietstaps på fransk skrevne *Armorial Général* 1–2. Dette værk indeholder *blasoneringer* af ca. 105.000 familievåbener, adelige og borgerlige, især fra Holland, Belgien, Luxembourg og Frankrig, men også fra Storbritannien, Spanien, Portugal, Italien, Tyskland, Østrig-Ungarn, Polen, Rusland og det øvrige Europa.

Blasoneringerne er ordnet alfabetisk efter familiens navn. Andet bind indeholder bagest en stor mængde rettelser og tilføjelser (»Additions«, »Supplément« og »Appendice«).

Fra 1903 til 1926 udsendte *Victor & Henri Rolland* seks bind med *tegninger* til Rietstaps værk: *Planches de l'Armorial Général de J.-B. Rietstap*:

- 1. bind A-B 1903 ff
- 2. bind C-F 1908 ff
- 3. bind G-K 1909 ff
- 4. bind L-O 1912 ff
- 5. bind P-S 1921 ff
- 6. bind T-Z 1924 ff

Fra 1904 havde Rolland, far og søn, tillige påbegyndt et *Supplément à l'Armorial Général* indeholdende både blasoneringer og tegninger. De første af dette supplements våbener kom med i »Planches«, således at disse omfatter ca. 113.000 våbener. Siden er der kommet en række supplement-

10. Til venstre livréknapp med et våben på. Til højre samme våben i en svensk våbenbog. Samtidig med at våbnet således opklares, forstår vi at -stierne i »Oxenstierna« ikke betyder »stjerne«, men »pande«, jvf. tysk: die Stirn, og Johannes V. Jensens digt: »Med hovedguld i stjern'en / de bønderdøtre går / mig satte de til kværnen / fra jeg var fjorten år«.

bind, det 8. i 1954. Til de syv første bind kom der i 1951 et alfabetisk fællesregister indeholdende godt 18.000 familienavne: *Table du Supplément à l'oeuvre de J.-B. Rietstap*.

Indhold og værdi

Om Rietstaps værk gælder, at jo længere det fjerner sig fra sit kerneområde, Nederlandene, jo mindre godt bliver det. *Rollands plancher* er særdeles ensformige, uinspirerede og uinspirerende, men alligevel værdifulde, fordi der ikke findes nogen anden våbenbog der dækker dens område. *Rollands supplementsbind* indeholder foruden blasoneringer et voksende antal genealogiske og historiske oplysninger om de enkelte slægter.

Rietstap giver i sine blasoneringer også hjelmtegn, skjoldholdere m. m., hvorimod Rolland kun tegner selve skjoldet (figur 11 til højre). I tvivlstilfælde bør man derfor ikke nøjes med at se i *Planches*, men bør læse blasoneringen hos Rietstap.

Værkerne findes på det Kgl. Bibliotek i København, men da de er alfabetisk ordnet, ville hele denne enorme våbensamling være nærmest unyttig for den der vil identificere et ukendt våben, hvis ikke der fandtes en heraldisk nøgle til den. Men det gør der lykkeligvis.

Renesse

Den nøgle som svarer til »Armorial Général« er *Théodore de Renesse: Dictionnaire des figures héraldiques 1-7*, Bruxelles 1892-1903. Den findes både på det Kgl. Bibliotek og Kunstindustrimuseets bibliotek i København, og på Statsbiblioteket i Århus.

Renesse indeholder heraldisk ordnede blasoneringer af de ca. 105.000 våbener som er alfabetisk ordnet i Rietstap (og tegnet i *Rollands Planches*), og er langt det vigtigste redskab til identificering af våbener uden for Skandinavien.

Renesse er ikke svær at bruge. Han er velsignet kort og koncis, en lise at

komme til oven på Rollands usle heraldik. Men sæt Dem alligevel nøje ind i princippet for værkets brug; det kan spare Dem for timers forvirret omflakken i de syv bind senere. Vejledning findes forrest i 1. bind, 5. bind og 6. bind, og på side 291 i 7. bind.

Hvert bind indeholder bagest en indholdsfortegnelse samt et antal plancher, der illustrerer de vigtigste af de figurer som bindet omfatter, hvilket er meget nyttigt. I 7. bind sidder indholdsfortegnelsen på side 248; tillige findes der et supplement side 249, en fortegnelse over plancherne i alle syv bind side 275, og en indholdsfortegnelse til alle syv bind side 291.

„Armes non complètes”

Hvad man særligt skal bide mærke i hos Renesse er hans opdeling i »Armes complètes» og »Armes non complètes». Disse betegnelser har intet at gøre med det våben som skal identificeres, men kun med Rennesses beskrivelse af det. Overskriften »Armes complètes» betegner at pågældende våbener er beskrevet *komplet*; deri er der ingen faldgrube. »Armes non complètes» betegner derimod at de pågældende våbener kun er beskrevet *delvis*, fordi det i sådanne tilfælde ikke er nødvendigt at beskrive hele våbenet for at identificere det.

Eksempel: Et våben består af en bjælke mellem tre vandmøllehjul og på bjælken tre lam. Hvis bjælken med de tre lam på er *tilstrækkeligt* til at identificere våbenet på, nævner Renesse ikke de tre vandmøllehjul (figur 15).

Overskriften »Armes non complètes» angiver altså, at der er *mere* i de pågældende våbener end beskrivelsen siger. Hvis et våben findes under »Armes non complètes» bør man derfor

altid slå efter i Rietstaps blasoneringer eller Rollands tegninger, for at se om det passer også i de enkeltheder som ikke er nævnt hos Renesse.

Fransk blasonering

Når man skal identificere et våben ved hjælp af heraldiske nøgler, er problem nr. 1: *Hvad forestiller våbenet?* hvilket ofte kan være svært nok at finde ud af, f. eks. hvis våbenet er graveret på en teske, se figur 15.

Når man skal identificere et våben ved hjælp af Renesse, er problem nr. 2: *Hvordan skal jeg beskrive våbenet på korrekt fransk blason?* (for ellers kan jeg ikke finde frem til det i de syv binds endeløse kolonner). I reglen er det ikke svært, men det *kan* være nederdrægtigt.

Vejledningen i Renesse samt plancherne der illustrerer de heraldiske udtryk, bør selvfølgelig studeres. Et andet sted hvor man kan få grundig, men letfattelig hjælp er i en illustreret artikel om »Fransk heraldisk terminologi» af P. B. Grandjean i »Personalhistorisk Tidsskrift» 8. række 1. bind 1922, side 1–20, som bl. a. findes på det Kgl. Biblioteks læsesal.

Eksempel fra Renesse

En samler har købt et udenlandsk glas med et indgraveret våben i, og vil vide hvem dette våben tilhører. Det viser et strengeinstrument mellem fem kløverblade (se figur 11 til venstre).

I fællesindholdsfortegnelsen til Renesse (7. bind side 291) slår han op under *Instruments de Musique* og henvises til 6. bind side 529.

I 6. bind fra side 529 er nævnt forskellige instrumenter: *Violon, Harpe, Lyre* m. m., som imidlertid ikke passer på samlerens våben. På side 535 kom-

Holleben
Saxe-Schwarz Fr

11. Et glas fra ca. 1760 (til venstre) er graveret med et våben under en friherrekronen. Glassets ejer ville sætte endnu større pris på sit smukke glas, hvis han vidste hvis våben det er, der pryder det. Reneses nøgle til *Armorial Général* hjælper samleren. Til højre gengivelse af det samme våben i *Armorial Générales planches*.

mer han til *Instruments divers* og derunder til *Mandoline* og *Luth*, men selv om det evt. er en mandolin eller en lut, som findes i våbenet på glasset, passer våbenbeskrivelserne under disse instrumenter ikke på dette våben.

Endelig kommer samleren til *Guitare* og under dette instrument er der en våbenbeskrivelse som eksakt passer til hans glas:

Guitare, en bande, accompagnée par 5 tréfles, »Guitar, anbragt på skrå, ledsaget af 5 kløverblade» = Holleben. Våbenet på hans glas tilhører familien *Holleben*.

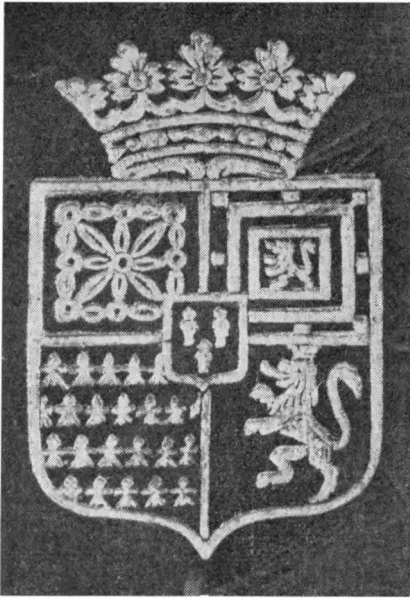
For kontrollens skyld slår han op i »*Planches*» under *Holleben* og finder en våbentegning der ganske svarer til glasset (figur 11 til højre). Her anføres tillige at slægten hører hjemme i Sachsen, Schwarzburg, Preussen, og nu da han har slægtens navn, hjemsted og rang (friherrekronen!) kan han, hvis han vil, gå videre i Siebmacher (se senere) eller andre tyske genealogiske opslagsværker.

Frankrig

Franske våbener optager en stor del af Rietstap-Renesse, men derudover findes der på Kunstindustrimuseets bibliotek i København to våbenværker udelukkende med franske våbener, som er udmærkede og lette at anvende. De behandler begge specielt anvendelsen af våbener i superexlibris, dvs. bindstempler på bøger, men derfor kan de jo godt bruges, selv om det våben der skal opklares, sidder f. eks. på et stykke sølvstøj.

J. Guigard: *Nouvel Armorial du Bibliophile* 1-2, Paris 1890, omfatter ca. 2650 våbener: Kongelige (også uden for Frankrig), Kvinder, Gejstlige, og (især) Andre. Våbenerne er inden for hver gruppe ordnet alfabetisk, men på side 381-86 i 1. bind og side 483 i 2. bind findes heraldiske registre, som også omfatter deviser og initialer.

Eugène Olivier, Georges Hermal & R. de Roton: *Manuel de l'amateur de reliures armoiriées françaises* 1-29 + registerbind, Paris 1924-38, omfatter ca.

12. *Superexlibris* på en fransk bog fra 1754. Hvem var bogens første ejermand, som satte sit våben på bindet? Den heraldiske nøgle giver svaret: *Guy-Auguste de Rohan-Chabot, hertug af Rohan*, født 1683, død i Paris 1760.

3500 våbener *heraldisk ordnet*, med forklaring forrest i hvert bind. Principet for ordningen er forklaret samlet side 1 i registerbindet, som indeholder registre over både navne og heraldiske figurer. Se *Eksempel fra »Manuel«*.

Begge disse værker indeholder både illustrationer og blasoneringer. I hvilket omfang værkerne dublerer hinanden er ikke undersøgt.

Eksempel fra "Manuel"

En samler har købt en fransk bog fra 1754 med et våben stemplet i guld på forsiden, se figur 12. Våbenet tilhører utvivlsomt bogens første ejermand. Hvem var han?

Figuren i våbenets 1. felt synes at bestå af *kæder*, fransk: *chaines*, og samleren slår i registerbindet op under den del af registret der hedder *Meubles* (dvs. almindelige, »flyttelige« figurer, i modsætning til de geometriske figurer, der går fra skjoldekant til skjoldekant og derfor ikke kan flyttes):

Chaine, morceau de (et stykke kæde). . .
Chaines s. éc. 1 & 4 (kæder, i firdelt skjolds 1. og 4. felt) . . .

Chaines s. éc. 1 (kæder, i firdelt skjolds 1. felt) . . .

Under denne sidste kategori, som jo passer på figur 12, henvises der til planche 2036, 2037, 2039, 2220 og 2221, og da samleren slår op på disse plancher i de respektive bind, genkender han straks våbenet fra sin bog på illustrationen under nr. 2220: våbenet tilhører *Guy-Auguste de Rohan-Chabot, hertug af Rohan*, født 1683, død i Paris 1760. Bogens første ejermand er fundet!

Storbritannien

Der findes mange engelske våbener i Rietstap-Renese, bl. a. er hele den engelske adel, både uddød og dalevende (1884), medtaget, men antallet af våbenførende slægter i Storbritannien er så stort, at Rietstap-Renese alligevel slet ikke slår til. De vigtigste andre hjælpemidler er Burke-Papworth og Fairbairn.

I 1847 udkom *Bernard Burke: General Armory of England, Scotland, Ireland and Wales*, en våbenbog med blasoneringer alfabetisk ordnet efter indehavernes navne. Indehaverne var »the noblemen and gentlemen of the British empire« samt en del gejstlige embeder, institutioner, håndværkerlav m. m.

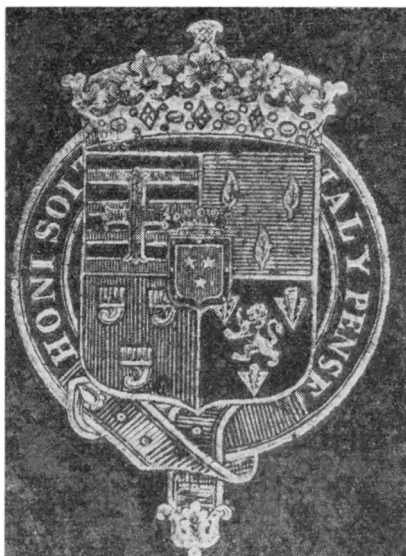
Værket var på over 1000 sider, men på grund af sin ordning *efter navne* lidet værd ved identificering af et ukendt våben. Hvad Renesse gjorde for Rietstap, gjorde imidlertid *John W. Papworth* for *Burke's General Armory*: han udarbejdede en heraldisk nøgle til hele det uhyre materiale (og mere til).

Papworth

Papworths Ordinary of British Armorial, »Heraldisk nøgle til britiske våbenbøger«, udkom i 1874. Den er som nævnt først og fremmest en nøgle til *Burke's General Armory*, men omfatter tillige våbener fra ca. 25 middelalderlige våbenruller, i alt ca. 50.000 våbener. For at kunne udgives skulle den have mindst 150 abonnenter. Der meldte sig kun 149, og *Papworths* broder måtte støtte udgivelsen økonomisk. Der blev trykt 750 eksemplarer, som imidlertid snart blev udsolgt.

Burke's General Armory er langtfra noget pålideligt værk, og *Papworth*, som jo havde *Burke* til udgangspunkt, har overtaget alle dennes fejl; alligevel blev den uhyre efterspurgt. Med *Anthony Wagners* ord er *Papworth* »vildledende, forvirrende, og til at blive rasede over, men ikke desto mindre uundværlig, fordi der ikke findes noget bedre«. Efterhånden havde prisen for *Papworth* nået sådanne højder, at det kunne betale sig at udsende et fotografisk optryk, hvilket skete i 1961. Dette optryk er naturligvis aldeles uændret og må ikke forveksles med en rettet og ajourført *ny udgave* af *Papworth*, som er under udarbejdelse, og hvis første portion måske vil se dagens lys i løbet af et par år.

Ligesom *Burke* indeholder *Papworth* kun blasoneringer. De er ordnet efter

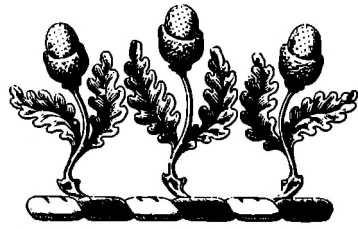
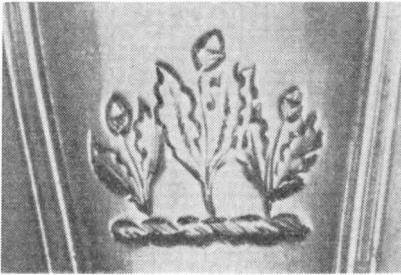

13. *Supererlibris* på en engelsk bog, hvis indbinding synes at stamme fra første halvdel af 1800-tallet. Ved hjælp af *Papworth* opklares at våbenet tilhører hertugen af *Sutherland*. Den 1. hertug af *Sutherland* døde 1833, samme år som han havde fået titlen, så bogen har nok tilhørt den 2. hertug, som døde 1861. Ordenstegnet kan i dette tilfælde ikke hjælpe os, da begge hertuger var hosebåndsriddere.

våbenernes hovedfigurer, bifigurer og farver, i et enkelt og fornuftigt system, som er let at arbejde med. Den katede *Introduction* fremstiller det hele betydeligt mere indviklet end det faktisk er, men bør læses alligevel.

Eksempel fra Papworth

På bindet af en bog fra 1795 sidder et våben (se figur 13). Bogens nuværende ejer vil gerne vide, hvem bogens daværende ejermand var, og da bogen er engelsk, griber han *Papworth* for at få det opklaret.

14. Til venstre hjelmtegn på engelsk spisebestik fra ca. 1830–40. Fra hvilken familie stammer dette bestik? Ved hjælp af »Fairbairn's Book of Crests« (til højre) opklares spørgsmålet. Den cigar-lignende tingest, som egekvistene sidder på, er en stiliseret vulst.

Når to eller flere våbener er kombineret i samme skjold — forklares der i *Introduction* — skal de søges separat. Bogsamleren koncentrerer sig derfor om 1. felt: et lilje- eller potekors på vandret sribet baggrund. Han slår op under »Kors«, *Cross*, og efter mange sider med talrige variationer af kors i udelt felt, kommer han til de korsvåbener, hvis felt er opdelt. Her begyndes der med »Vandret delt«, *Barry*, og bogsamleren når ganske hurtigt frem til:

Barry of eight argent and gules over all a cross patonce sable... Vandret delt i otte felter, sølv og rødt, herover et sort liljekors: *Gower*.

Skjoldet er kronet med en hertugkrone (se senere), og Papworths tekst oplyser, at et medlem af familien *Gower* i 1833 blev udnævnt til hertug af *Sutherland*. Også navnene på de familier eller titler, som skjoldets øvrige felter repræsenterer, opregnes.

Fairbairn

På det Kgl. Bibliotek findes *Fairbairn's Book of Crests of the Families of Great Britain and Ireland* 1-2, 4. udgave 1905.

»Crest« er det vi på dansk kalder »hjelmtegn«. I England er det overmåde almindeligt kun at afbilde hjelmtegnet i stedet for hele våbenet, så almindeligt at »crest« ofte (fejlagtigt) bruges synonymt med »våben«. Fairbairns bog omfatter altså kun hjelmtegn (ca. 4400), men der er naturligvis intet i vejen for at den kan bruges selv om hele våbenet er vist, blot hjelmtegnet er med.

Første bind indeholder indeks over de figurer der forekommer som »crests« med henvisning til plancher, nøgle fra plancherens numre til familienavnet (Part II), samt alfabetisk register over familienavne og motto'er (Part I). Andet bind indeholder tavler med afbildninger.

Eksempel fra Fairbairn

En samler ser et engelsk spisebestik af sølv med en »crest« på: tre egegrene med hver sit agern (fig. 14 venstre).

Først slår han op i indehset (»Dictionary») 1. bind Part II side 141. Under *Acorn* (agern) henvises der til *planche 152* i 2. bind, hvor han blandt mange forskellige »crests« med agern finder netop den han søger; det er nr. 2 (fig. 14 til højre).

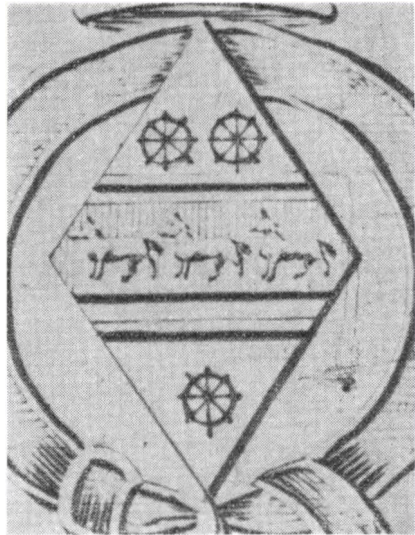
I »nøglen« i 1. bind Part II side 97, slår samleren derefter op på »Planche 152 nr. 2« og finder navnet på den pågældende familie. I dette tilfælde viser det sig, at der er to familier, der har samme »crest«: *Huth* og *Lang*. Hvis der i et sådant tilfælde ikke er andet der kan hjælpe samleren (selve våbenskjoldet, initialer, rangkrone, farveforskelle, årstal m. m.), kan han ikke komme løsningen nærmere. Hjelmtegn er ikke nær så varierede som våbenskjolde, og det er meget almindeligt at to eller flere familier fører samme »crest«.

Andre engelske bøger

Ligesom der er et par franske bøger om heraldiske superexlibris, er der også en engelsk, *Cyril Davenport: English Heraldic Bookstamps*, London 1909. Den indeholder ca. 330 våbener (tegning + blason) alfabetisk ordnet, men med et meget udførligt heraldisk register side 421, omfattende skjolde, »crests«, mottoer m. m.

Algernon Tudor-Craig: Armorial Porcelain of the Eighteenth Century, London 1925, behandler ostindisk og engelsk porcelæn med engelske våbener på. Den indeholder ganske vist intet heraldisk register, men kan måske alligevel hjælpe ved opklaringen af et våben, bl. a. fordi den indeholder lister over de ca. 1400 engelske våbener som man kender på porcelæn, samt over 100 illustrationer. Begge disse bøger findes på Kunstindustrimuseets bibliotek.

På det Kgl. Bibliotek findes endvidere tre værker som kan hjælpe, hvis man foruden det våben der skal opklares, kender familiens forbogstaver. Bøgerne er nemlig alle alfabetisk ordnet og så omfattende, at det er næsten uoverkommeligt at gå dem igennem fra den ene ende til den anden:

15. Et 24 mm højt våben på en udenlandsk sølvgaffel, som viser hvor svært det kan være at se, hvad en figur forestiller: dyrene på bjælken, er det hunde, ulve, heste, får eller hvad? Der er ikke andet for end at prøve sig frem. Det viser sig at være lam. (*Scott of Hartington*). I udlandet bruger kvinder iblandt rhombeformet skjold.

A. C. Fox-Davies: »Armorial Families...«, 4. udgave 1902.

Burke's Landed Gentry. Seneste årgang findes på læsesalen.

Burke's Peerage, Baronetage and Knightage. Seneste årgang på læsesalen. For den sidste bogs vedkommende kan også en rangkrone (se figur 20) eller et baronet-skjold indsnævre det område der skal gennemblades. Et »baronet-skjold« er et ganske lille hvidt skjold med en rød hånd i, som alle baronetter fører inden i deres egentlige våbenskjold.

Af den tidligere omtalte *Burke's General Armory* fra 1847 udsendtes der siden flere udvidede udgaver. Den sidste af disse, fra 1884, blev stærkt

efterspurgt, og i 1961 udsendtes et fotografisk optryk af den, samtidig med optrykket af Papworth, som den jo på en måde hører sammen med.

Sluttelig bør nævnes *James Balfour Paul: An Ordinary of Arms...*, 2. oplag, Edinburgh 1903. Efter titlen at dømme er det en heraldisk nøgle, muligvis kun til skotske våbener. Den findes vistnok ikke på noget dansk bibliotek, og jeg kender den ikke af selv-syn.

Siebmacher

Over tyske våbener findes der ingen anden *nøgle* end *Renesse*. Skønt den altså ikke er heraldisk ordnet, kommer man dog ikke uden om at nævne, at Tyskland har udsendt den største våbenbog i verden, den titaniske *J. Siebmachers Grosses und Allgemeines Wappenbuch*, 1853 ff, indeholdende afbildninger af og udførlige historiske og heraldiske oplysninger om ca. 105.000 våbener, fordelt i op imod 90 bind.

De fleste af bindene indeholder tyske adelige våbener, ordnet efter landsdele: Bayern, Braunschweig, Sachsen, Thüringen, osv., og efter rang: grever, friherrer, ubetitlet adel m. m. En del bind indeholder »tysk-romersk« adel og adel i tilgrænsende områder: Slesvig, Nederlandene, Alsace-Lorraine, Norditalien, Østrig-Ungarn, Balkan, Böhmen, Polen, Balticum, Rusland.

Andre bind indeholder højadel fra hele Europa: fyrster, hertuger, kardinaler m. m.; ca. 20.000 borgerlige tyske våbener; samt våbener for byer, bispedømmer, klostre, lav m. m.

Siebmacher findes på det Kgl. Bibliotek. Der eksisterer intet trykt fællesregister til værket, men i 1958-59 udarbejdede *Poul Reitzel* et seddel-indeks,

ordnet alfabetisk efter indehavernes navne, over alle de i Siebmacher afbildede våbener undtagen lavsvåbener, i alt sikkert over 100.000 navne. Sedlerne befinder sig i 23 store kartotekskasser, som man kan få adgang til ved henvendelse til læsesals-ekspeditionen.

Kortene henviser kun til Siebmachers enkelte *bind*, i hvis indholdsfortegnelser man derefter selv må søge frem til *side* og *planche*. Herunder vil det være en hjælp at benytte sig af *Sven Tito Achens »Indholdsfortegnelse til Siebmacher«*, 1956, som findes på læsesalen, og hvis bindbetegnelser benyttes i Reitzels kartotek.

Identifikation via Siebmacher

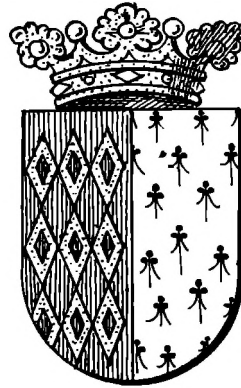
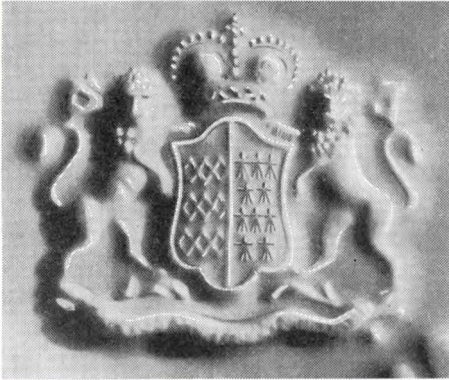
Hvis man ikke har andet end det nøglen våben at holde sig til, er Siebmacher ingen hjælp ved identificering af våbener, medmindre man kan afse en måned eller to til at gennemblade de 90 folianter.

Hvis man kender *oprindelseslandet* til det våben man søger at opklare, indehaverens *rang*, eller familienavnets *forbogstav*, kan Siebmacher imidlertid være til god nytte, se *Eksempel fra Siebmacher*.

Og selv uden disse fingerpeg kan Siebmacher være til udmærket hjælp, nemlig ved identificering af våbener for *suveræne fyrster og konger*, se senere.

Eksempel fra Siebmacher

En dame har købt en hvid porcelæns-terrinen fra slutningen af 1800-tallet med et våben i relief. Våbenet er lodret delt, men ellers svært at beskrive: i 1. felt er der nogle rhombe-formede figurer, i 2. felt nogle figurer der minder om klør 10 (se figur 16 til venstre).

16. En dame har købt en porcelænsterrin med et relief-våben på (til venstre). Ved hjælp af Siebmachers våbenbog (til højre) slår hun fast, at terrinen er fremstillet til den böhmiske fyrste Rohan, hvis familie stammer fra Frankrig. Forskellen mellem de to våbeners kroner forklares også i Siebmacher: kronen til højre føres af yngre sønner.

Antikvitetshandleren siger at terrinen stammer fra Tjekkoslavakiet.

Tjekkoslavakiets område er omtrent det samme som det gamle Böhmen, og i indholdsfortegnelsen til *Siebmacher* på det Kgl. Biblioteks læsesal finder damen: *IV. Band 9. Abtheilung. Der böhmische Adel.*

Bindet er opdelt i »Niederer Adel« fra side 1/planche 1, og »Fürstehäuser« fra side 188/planche 80. Da kronen over våbenet givet er en slags fyrstekrone (se senere under *Rangkroner*), begynder damen at gennemgå plancherne fra nr. 80, og allerede på planche 87 genkender hun våbenet fra sin terrin: *Fürst von Rohan.*

I den tilsvarende tekst side 201-03 får hun særdeles grundige oplysninger om slægtens historie, og forklaring på hvorfor en oprindelig fransk slægt i 1808 bosatte sig i Böhmen.

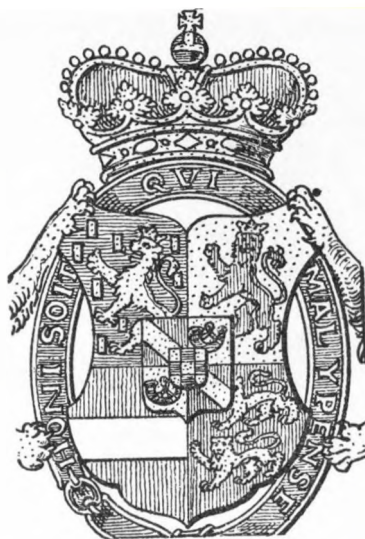
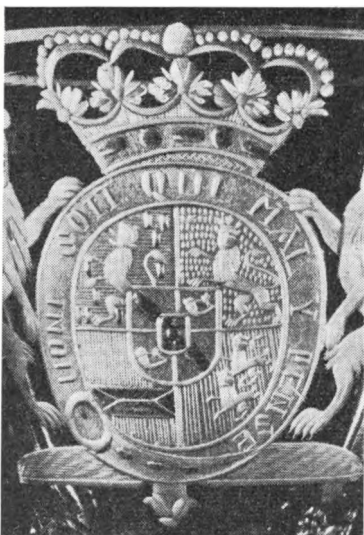
Fyrstevåbener

Fyrstelige og kongelige våbener kendes lettest på deres *kroner* (se senere). De

er ofte tillige omgivet af store våbentele, skjoldholdere, og en eller flere ordener.

På den Kgl. Mønt- og Medaillesamlings bibliotek (Nationalmuseets 6. afdeling) findes *W. Rentzmann: Numismatisches Wappen-Lexicon des Mittelalters und der Neuzeit. Staaten- und Städtewappen*, Berlin 1876, som indeholder 8400 stats-, konge-, fyrste- og byvåbener *heraldisk ordnet*. Værket består af et planchebind med afbildninger og et tekstbind med vejledning, indeks og registre. At leksikonnet er beregnet til identificering af mønter, hindrer naturligvis ikke at det også kan bruges til andre ting.

En god fremgangsmåde, når man vil identificere et våben som man tror er fyrsteligt, er at finde frem til det i *Rentzmann* eller i alle tilfælde finde ud af hvor det snerper henad, og derefter slå det op i *Siebmacher*, som i reglen ikke nøjes med at give én form for et fyrstevåben, men ofte anfører 10, ja 20 tidligere eller senere former, således at man kan følge våbenet i dets

17. Til venstre et indgraveret våben på en glaspokal fra ca. 1750–75. Fyrstekrone og Hosebåndsorden angiver, at våbnets ejer er højt på strå. Hvem er han? Via Rentzmanns nøgle og Siebmachers våbenbog (til højre) opklarer man, at våbnet enten tilhører Vilhelm 4. af Nassau-Dietz-Oranien eller hans søn Vilhelm 5. Våbnets skjoldholdere (to løver) er skåret bort på denne illustration.

historiske udvikling. Takket være denne grundighed, er det ofte muligt ved hjælp af Siebmacher at fastslå, ikke blot den fyrste-familie, men også den individuelle fyrste, hvis våben det drejer sig om.

Eksempel fra Rentzmann-Siebmacher

En samler har set en kostbar glaspokal fra ca. 1750-75 med et stort fyrsteligt våben på. Før han evt. køber pokalen, vil han gerne vide hvis våben det er, se figur 17 til venstre.

I vejledningen side III i *Rentzmanns* tekstbind står der: »bei quadriert: Feld 1«, altså: »ved firdelt skjold er det 1. felt der gælder«, i dette tilfælde en løve omgivet af nogle firkantede figurer. I det heraldiske indeks side V slår sam-

leren nu op på *Löwe* og kommer gennem talrige specielle former for løver til:

Löwe (stehend)
auf bestreutem Felde . . . *Tafel 23.*

På tavle 23 i planchebindet findes 240 våbener med stående løver i alverdens kombinationer og variationer og nr. 194 er nøjagtig mage til våbnet på glaspokalen. Nu slår samleren op på »*Tafel-Nachweis*« side 1 i tekstbindet og under *Tafel 23 nr. 194* finder han navnet på den pågældende fyrsteslæggt: *Nassau-Oranien*. Nu kan *Rentzmann* ikke yde mere, men måske kan *Siebmacher*.

Samleren slår op i *Siebmacher* under *Nassau-Oranien* og finder i plancherne, efter flere våbener der minder om det, endelig frem til eksakt det samme våben (figur 17 til højre).

Den tilsvarende tekst oplyser at dette våben er ført af tre personer: *Johan Vilhelm Friso*, fyrste af Nassau-Dietz og Oranien, død 1711; hans søn *Vilhelm 4.*, arvestatholder af Nederlandene 1711-51; og dennes søn igen *Vilhelm 5.* 1748-1806.

På pokalen er våbenet omgivet af Hosebåndsordenen, men da de iflg. Siebmacher alle tre var hosebåndsriddere, hjælper denne oplysning ikke. Da glasset er fra ca. 1750-75, gælder våbenet rimeligvis en af de to sidste.

Siebmacher alene

Fyrstelige og kongelige våbener kan også søges direkte i Siebmacher. Ganske vist indeholder dette værk som nævnt intet heraldisk register, men da der trods alt eksisterer forholdsvis få fyrstelige våbener, og da de oplysninger man finder hos Siebmacher (når man altså finder dem) er overmåde fyldige, kan det undertiden betale sig at blade et par bind af Siebmacher igennem.

Det drejer sig især om:

•I. Band 1. Abth.: *Wappen der deutschen Souveraine und Lande*, 1853 ff (herunder rundhåndet f. eks. danske, svenske, norske og hollandske kongelige våbener), fire bind.

•I. Band 2. Abth.: *Wappen der ausserdeutschen Souveraine und Staaten*, 1857, ét bind.

•I. Band 3. Abth. 1-2: *Hoher Adel*, 1872 ff, to bind.

•I. Band 3. Abth. 3: *Europæiske fyrstelige familier m. m. efter forskellige inddelinger*, 1887 ff, seks bind.

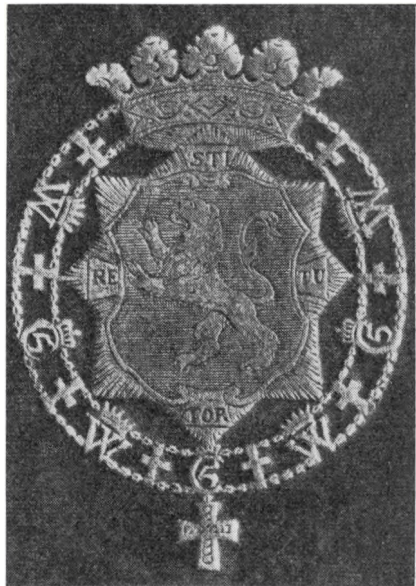
Rangkroner

Når en krone bruges i skjoldet, enten som selvstændig figur eller i forbind-

delse med andre, f. eks. en kronet løve, har den ingen særskilt betydning.

Anbragt på skjoldet (f. eks. figur 5 og 12) har en krone derimod den opgave at angive indehaverens rang. Pas på at »på skjoldet« også kan være på et *herteskjold*, således at kronen på en måde sidder i det store skjold (figur 13).

På *hjelmen* er kroner uhyre hyppige, og her kan de være både almindelige »dekorations-kroner« (figur 3)

18. Man må kunne kombinere håndbøgernes oplysninger. Våbenet i dette superexlibris tilhører familien *Løvenskjold*, som blev udnævnt til friherrer i 1774. Da kronen i alle fald ikke er en friherrekrone, må stemplet være fra før dette år. Bogen selv er fra 1761. I årene 1761-74 var der kun ét medlem af familien *Løvenskjold* der var ridder af Dannebrog (ordenskæden), og han må altså være bogens første ejermand: *Severin Leopoldus Løvenskjold*, 1719-76.

og rangkroner; det sidste er dårlig heraldik, men ses ofte (figur 10).

Rangkroner anvendes kun af adel og fyrster. Kongelige og fyrstelige kroners indbyrdes gradinddeling er et indviklet kapitel, men for at identificere en krone som fyrstelig er det nok at vide at den så godt som altid er lukket, dvs. med to eller flere bøjler fra kant til top. Se figur 16 og 17.

De adelige rangkroners variationer kan det derimod være en god hjælp at kende, dels til brug for de våbenbøger som er inddelt efter rang (f. eks. Siebmacher), dels fordi flere af kronerne kun bruges i ét bestemt land og derfor fra starten kan fastslå et våbens nationalitet. De forskellige landes udformninger af rangkronerne kan ses på skemaet figur 20. Systemerne stammer fra 1600-tallet eller senere, i Danmark fra 1693.

Om ikke viste landes rangkroner og om fyrstelige kroner, se F. Warnecke: *Heraldisches Handbuch* 1893, tavle 23 og M. Gritzner: *Handbuch der heraldischen Terminologie* (= Siebmacher Einleitungsband, Abth. B, Grundsätze der Wappenkunst) 1890, tavle 34-35. Det Kgl. Bibliotek.

Deviser

Talrige våbener er ledsaget af *deviser*, motto'er, *valgsprog* eller hvad man nu vil kalde det, se f. eks. figur 6. Undertiden er en genstand prydet med en devise alene uden våben.

Af disse devisers sprog bør man ingen slutninger drage. F. eks. er det hollandske kongehus' motto fransk («Je maintiendrai»), og prinsen af Wales' motto er tysk («Ich dien»).

På den Kgl. Mønt- og Medaillesamlings bibliotek (Nationalmuseets 6. afdeling) findes der imidlertid en bog

som indeholder ca. 14.500 forskellige deviser på alle tungemål i alfabetisk orden, og som man sjældent går for-gæves til, J. Dielitz: *Die Wahl- und Denkprüche, Feldgeschreie, Losungen, Schlacht- und Volksrufe, besonders des Mittelalters und der Neuzeit*, 1888.

Eksempel: På et exlibris ser De et ukendt våben samt devisen «Through». De slår op i Dielitz under dette ord, og finder her dels en oversættelse af devisen, dels navnet på den slægt eller de slægter (personer, institutioner osv.) som vides at have brugt denne devise. I dette tilfælde slægterne *Fitzmaurice, Gray, Hamilton*. Nu da De har navnene, er det let at slå disse slægters våbener op og se hvilket der passer med Deres exlibris.

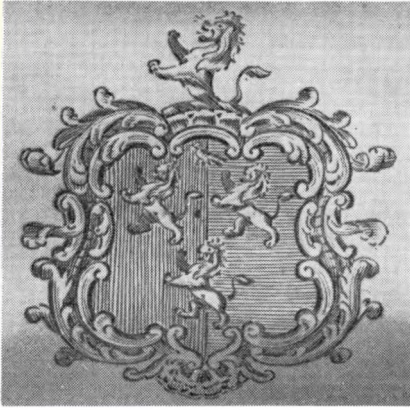
Alliance- og anevåbener

Når man søger at identificere et ukendt våben, må man normalt være tilfreds hvis man finder frem til navnet på den pågældende familie; den pågældende person lader sig kun sjældent opklare. Anderledes stiller det sig dog ved «alliancevåbener».

Ved et *alliancevåben* forstår man to sammenstillede våbener, se figur 21. I sådanne tilfælde drejer det sig bogstaveligt talt altid om ægtefæller, mandens våben til venstre, hustruens til højre. Ægtefællers våbener kan også være forenet i samme skjold, men det er ikke almindeligt i Danmark.

Når begge våbener er opklaret, undersøger man hvor de to familier «skærer hinanden», nemlig ved at slå op i mandens families stamtavle og finde hustruens navn, eller omvendt.

I renæssancen var det almindeligt blandt den danske adel at anbringe sine fire bedsteforældres våbener som fire felter i det samme skjold, ligesom

19. Til venstre et våben i en engelsk sølvterrin fra 1850'erne, købt i London 1905. Våbnet tilhører familien *Herbert*, men en finesse ved engelsk heraldik kan muligvis hjælpe os endnu længere. Øverst i skjoldet skimtes en meget lille fugl, som ses tydeligt på forstørrelsen til højre. I engelsk heraldik kendetegnes de enkelte sønners våbener undertiden til forskel fra deres fars, ved små såkaldte «cadency marks»: lilje, ring, blomst, stjerne m. m. Fuglen er mærke for 4. søn, og da «4. søn» er en ret sjælden forekomst, skulle det være muligt at finde våbnets ejermand. I «*Burke's Peerage*» findes der imidlertid to «4. sønner» inden for årene 1850–1905: *Michael Henry Herbert*, død 1903, og *Robert Charles Herbert*, død 1902, så regnestykket gik desværre ikke helt op.

en persons 4, 8, 16 eller 32 *anevåbener* ofte ses på ligsten, epitafier, portrætter og lign.

I sådanne tilfælde er våbnerne i reglen anbragt i en særlig rækkefølge, som kan hjælpe til at opklare hvilke personer det drejer sig om. Om systemet for anbringelsen, se *P. B. Grandjean: Dansk heraldik*, 1919, side 255–56, og *Fabritius & Hatt: Håndbog i Slægtsforskning*, 3. udgave 1963, side 246 f.

Eens våbener

Formodentlig findes der, når man betragter hele verden, adskillige våbener som i *ét* og *alt* er identiske, selv om de intet har med hinanden at gøre. Inden for *samme stat* skulle det imidlertid være muligt at gennemføre alle våbeners principielle forskellighed. Selv

om to skjoldfigurer tilsyneladende er ens, kan *farverne* være forskellige. Og selv om både skjoldfigurer og farver er ens, kan der være en forskel i *hjelmsfiguren*, osv.

Imidlertid er et våben jo meget ofte gengivet uden farver eller farveangivelse, ligesom skjoldet ofte bruges alene uden hjelm og hjelmsfigur. Derfor kan det i praksis forekomme at ufarvede våbenskjolde ikke kan skelnes fra hinanden, selv om de i virkeligheden er forskellige.

Eksempel: familien *Rønnows* våben er: lodret delt af rødt og gult, familien *Rantzaus* er: lodret delt af hvidt og rødt. Hvis disse våbener gengives i kontur uden farver eller skravering, hjelms tegn eller anden hjælp, er det umuligt at kende dem fra hinanden.

I et sådant tilfælde må den interes-

serede trøste sig med, at det dog er bedre at vide om en ting at den har tilhørt familien Rønnow eller familien Rantzau, end slet ingenting at vide om den.

Indbold og form

Den der skal identificere et våben må være klar over, at medens det ligger fast *hvad* et våben består af, er det overladt til den der udfører det, at afgøre *hvordan* våbnet skal tegnes. Vidt forskellige opfattelser kan være lige rigtige, når blot »indholdet« af våbnet er det samme.

Et våbnet f. eks. »en gående hjort« kan én udførelse vise hjorten stærkt forenklet og stiliseret, i ren silhouet uden antydning af perspektiv, og med voldsomt overdimensionerede takker og klove; en anden udførelse viser måske hjorten aldeles naturalistisk, i de rette zoologiske proportioner, med skygger og perspektiv som et sofastykke. Hvis farver m. m. i øvrigt er de samme, er disse to udførelser *det samme våben*.

Det er værd at understrege dette, fordi mange mennesker tror, at våbener for at være identiske skal være éns streg for streg som en forfalsket underskrift og dens forbillede; men dette er galt. Noget andet er, at den stiliserede hjort er mere i samsvar med heraldikkens ånd end den naturalistiske.

Skjoldets form

Heller ikke skjoldets form ændrer noget i våbnets indhold: strygejernsformede gotiske skjolde, turneringskjolde med rundt indsnit i den ene side (til lansen), renæssance-skjolde med kartucher og omrullede hjørner, helt uregelmæssige rokokko-skjolde med rocail-

ler, ottekantede »italienske« skjolde, osv., alle disse *former* kan bruges til det selv samme våben uden at ændre noget i dettes *indhold*.

På ét punkt spiller skjoldets form dog en rolle: i udlandet bruges undertiden rhombe-formede eller ovale skjolde til damer (figur 15); i Danmark er dette imidlertid næsten ukendt.

Courtoisie

Et skjold blev båret på venstre arm. For at et våbendyr kan vende tænder, horn og klør, og ikke halen mod fjenden, må det i skjoldet anbringes vendt mod venstre for beskueren (figur 2, 3, 8, 19). Langt de fleste skjoldfigurer vender altså mod venstre for beskueren, men der findes dog også våbener hvis figur af en eller anden grund vender mod *højre*.

Dette forhold ville ikke volde nogen vanskeligheder, hvis ikke det var, at de *venstrevendte* figurer undertiden drejes i modsat retning af deres normale stilling, altså mod *højre*, ikke som nogen permanent ændring i våbnet, men kun som udslag af den såkaldte våben-courtoisie.

Når to (eller flere) våbener er givet sammen, vendes deres figurer nemlig ofte af »høflighed«, *courtoisie*, mod en midterakse. Det er især almindeligt med alliance-våbener, i hvilket fald ægtemandens (til venstre) drejes så figuren vender mod hustruens (til højre). Det gælder ikke blot figurer som kan »se«, dyr, fabeldyr, mennesker, men også livløse genstande, eller rent geometriske delinger; f. eks. kan en skrådeling af skjoldet fra venstre øverst til højre nederst ved courtoisie ændres til: fra højre øverst til venstre nederst.

Courtoisie kan altså være grunden, hvis et våben tilsyneladende vender

	DANMARK	SVERIGE	TYSKLAND	FRANKRIG	ENGLAND
UBETITLET ADEL					
BARON (FRIHERRE)					
VICOMTE					
GREVE (EARL)					
MARKIS					
HERTUG					

20. Oversigt over de vigtigste adelige rangkroner. Ved rangkronernes hjælp er det ofte muligt at fastslå et våbens nationalitet, og også på anden måde kan de hjælpe til identificeringen af et ukendt våben. I Danmark bruges også meget ofte rangkroner af den tyske type, se figur 5 og 9.

den gale vej, f. eks. på et maleri som oprindeligt har været ophængt sammen med et andet, men nu er skilt fra det.

Også i våbener der ikke optræder parvis kan man se courtoisie anvendt, f. eks. i kirker, hvor våbenfigurerne kan være vendt mod alteret, eller i *exlibris*, hvor våbenfigurer, især i ældre tid, ofte vendtes mod titelbladet.

Forvanskninger

Når man skal tegne et våben, bruger man i reglen en tidligere gengivelse som forlæg. Kopieringen er ofte blevet

udført af heraldisk ukyndige personer, og forlæggene kunne være meget små, dårligt udført eller slidt. Det er ikke mærkeligt at der ofte opstår forvanskninger af det oprindelige våben.

Undertiden opdages forvanskningen, og våbnet føres senere tilbage til sin oprindelige skikkelse. Undertiden gror forvanskningen fast. Undertiden accepteres begge skikkelser, f. eks. for to grene af samme familie.

Et *høstsegl* kan blive til en *halvmåne*, eller omvendt. *Akandblade* (søblade) bliver til *hjerter*, som i det danske rigsvåben. *Stjerner* bliver til *rosen*, eller omvendt. *Fabeldyr*, som *gravøren*

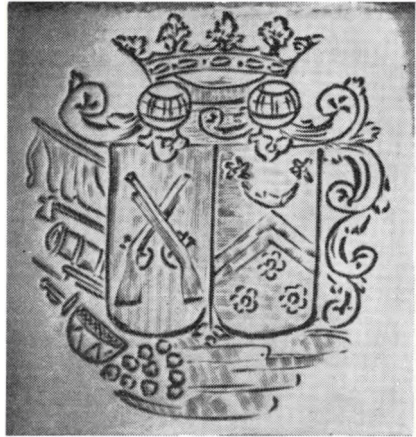
ikke kender, risikerer at blive til noget helt andet. Den *takkede skjoldbort* i Holstens våben opfattedes som et stiliseret *nældeblad* og gengaves derefter som et *naturalistisk nældeblad*, senere igen yderligere forvansket. Osv.

Heraldikken er fuld af sådanne forvanskninger, men den er også fuld af tilfælde hvor det er nærliggende at tro at der foreligger en forvanskning, uden at der i virkeligheden gør det. Der er ingen anden udvej end at være vågen og bruge sin skarpsindighed og sin sunde sans.

Fejl i farvegengivelser

Farverne på gamle våbengengivelser, f. eks. i kalkmalerier, portrætter, epitafier og lign., kan ofte ændre sig i tidens løb. En oprindelig *blå* farve kan f. eks. blive *grøn*, eller *rød* kan i århundredernes løb ændre sig til *sort*. En særlig almindelig fejlkilde er at *hvid*, malet med blyhvidt, i tidens løb bliver *sort*.

Eksempel: I Thiset & Wittrup: Nyt Dansk Adelslexicon blasoneres familien *Skrams* våben som: en halv sort én hjørning i blå. Dette er givetvis galt, alene af den grund at en sort figur i den gamle heraldik aldrig blev lagt på blå (eller rødt eller grønt), men kun på hvidt eller gult; dertil kommer at hjelmtegnet består af *blå* og *hvide* faner. Blasoneringen må være udført på grundlag af et anløbet for-

21. Alliance-våben på dansk sølusukkerbøsse. Vi opklarer våbnet til venstre som tilhørende familien *Flindt*, til højre *von Benzon*, og derefter undersøger vi i en stamtaule hvor disse to familier *»skærer hinanden«*: generalkrigskommissær *Caspar Flindt* blev i 1789 gift med *Frederikke Marie Elisabeth von Benzon*. Tidspunktet passer fint med sukkerbøssens provinsmestermærke, der viser at den må være lavet 1770-95, og det bør man altid kontrollere. Der kunne jo være flere *Flindt-Benzon* ægteskaber.

billede, og vi kan med sikkerhed gå ud fra at våbnet skal være: en halv *hvid* én hjørning i blå.

Lad os heraf lære at intet opslagsværk er fuldkomment eller komplet. Selv de bedste indeholder unøjagtigheder og udeladelser.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Ny Heraldisk Litteratur

Smag og Behag i Amerika

J. A. Reynolds: *Heraldry and You—Modern Heraldic Usage in America*; 184 sider, 218 illustrationer i 6 tinkturer (incl. guld og sølv); Thomas Nelson & Sons, New York 1961; \$7.50.

Forfatteren er præsident for »The American Heraldic Society«. I bogens forord siger han, at han ikke har til hensigt at fortælle sine landsmænd, hvad de burde gøre, men blot at vise dem, hvad de faktisk gør. Når han alligevel nu og da giver udtryk for sin personlige opfattelse, vil han udtrykkelig gøre opmærksom herpå, og så iøvrigt overlade det til læseren selv at fælde sin dom, thi, som han siger, »det gør læseren jo alligevel«.

Heldigvis — må man vist sige — har forfatteren ikke fulgt denne programerklæring slavisk. Bogen er ret traditionelt opbygget og forfatterens egentlige hensigt synes at være:

- at informere om heraldik,
- at skabe interesse for emnet og
- at søge den heraldiske »smag« højnet.

Man får flere både lodige og muntre oplysninger, lige fra den korrekte blasonering af Adam og Evas våbener til betretninger om »lovløsheden« i amerikansk våbenret (tilstande, der i mangt og meget minder om forholdene i Skandinavien). Vi får at vide, at hjelmen er en ret uvæsentlig bestanddel af et våben, og at man udmærket godt kan gengive hjelmtegnet på den snoede vulst svævende lavt over skjoldet. Hvis man absolut vil have hjelmen med, kan man, i stedet for de traditionelle sølv- og stål-farvede hjelme, male hjelmen i skjoldets hovedfarve f. eks. grøn. Praktisk talt alt er til ladt — blot det gøres med smag. Med denne sidste reservation er jeg omtrent enig med forfatteren, men hvis bogens illustrationer er billedlige udtryk for hans opfattelse af hvad god heraldisk smag er, ja så er vi bund uenige. Trods

fint krideret papir og overdådig anvendelse af samtlige kendte (og nogle ukendte) tinkturer er illustrationerne ganske usædvanlig rædselsfulde.

Høxt.—

Uppslagsböcker

Två nyutkomna svenska enbandslexika böra framhållas för sitt moderna heraldiska bildmaterials skull, varför vi hava att tacka två SHS-medlemmar.

Bengt Olof Kälde har varit illustrationsredaktör för sjätte upplagan av *Norstedts Uppslagsbok*, Stockholm 1962, och man anar även hans hand bakom många notiser. Utmärkta äro bl. a. hans teckningar till »rangkronor» och »vapen» (fingerade paret Grip-Treberg, Värnamo stad, Sköld, Hård af Segerstad, friherrinnan von Platen nr 364, Linköpings stift). Bland planscherma må nämnas den fotografiska vid »ordnar», där genom ett tekniskt missöde dock några färger erhållit felaktiga valörer (Johanniterordens i Sverige svarta band har således vita kantränder) och vissa »riddartecken» äro dylika av 1. kl.

Lilla Focus, Almqvist & Wiksell/Gebbers Förlag AB, Uppsala och Stockholm 1961, är egentligen ett koncentrat av den 5-bandiga »stora» Focus med tonvikten lagd på bildsidor och tabeller. Man är *Sven Sköld* särskilt tacksam för hans föredömliga nyteckningar av samtlige svenska landskaps- och stadsvapen (s. 485 resp. 778—9). Han har även illustrerat »heraldik» (bl. a. Sveriges Konung, hertigen av Halland, greve Hamilton, friherre Coyet nr 117, Hammarskjöld, Bergman). Utmärkta äro även bilderna till »kronor och regalier», men den i tabellen vid »ordnar» upptagna Kungl. medaljen »Sui memores alios fecere merendo» utdelas ej för »välgörenhet» utan till utlåningar för räddningsbragder o. d. Textmedarbetare äro heraldikerna *Uno Lindgren* och *C. G. U. Scheffer*.

Båda uppslagsböckerna innehålla sedvanliga flaggkartor i färg, medan NU:s färgplansch vid »landskapsvapen» är rätt traditionell (ehuru Skåne för en gångs skull försetts med blå beväring).

L. P.-n.

Det kan tilføjes, at *Leif Pålsson* selv nyligen har skrevet om det svenske flag — og faner og flag i det hele taget — nemlig i bind 4 af det nystartede *Bonniers Lexikon* 1—15, 1961 ff. I dette store værk udarbejder Leif Pålsson artiklerne inden for flag- og ordenskundskab. Artiklerne om heraldiske emner er udarbejdet af afdøde *Arvid Berghman*.

S.T.A.

Heraldikkens første Årbundreder

Jay Williams: *Korstogtidens Riddere*; 150 sider, ca. 18 × 26 cm, indb. Dkr. 34; Gyl-dendal 1963.

Fremstillingen begynder med slaget ved Hastings 1066, hvor Vilhelm Erobrerens rytterhær slog Harald Godwinsons angelsaksiske fodfolk, og ender med slaget ved Courtrai 1302, hvor den franske ridderhær blev slået af flamske borgere til fods. Imellem disse to betydningsfulde yderpunkter fortælles der om lensvæsen, ridderliv og riddersværmeri, ridderordenernes opståen, turneringer, og især om kors-togene.

Teksten er beregnet for et ungt publikum. Skildringen er stærkt forenklet, men i det store og hele levende. Sproget er dog pletvis mærkeligt uigennemtænkt eller barnagtigt, og oversættelsen bøder ikke herpå; den er tværtimod ofte kejtet eller sjusket.

Heraldikkens opståen omtales, og et par gange strøjes heraldiske forhold, men det er ikke mange linjer teksten

ofrer herpå. Hvad der imidlertid gør bogen både tiltrækkende og interessant for heraldikeren, er dens godt 150 illustrationer, størstedelen samtidige eller fra 1300- og 1400-tallet (om end desværre uden nøjagtigere datering) og i farver. For disses skyld er bogen værd at eje. De fleste er gengivelser efter illuminerede håndskrifter, vesteuropæiske, byzantinske og enkelte orientalske.

En stor del af billederne, fra heraldikkens bedste tid, er vidunderligt smukke og trænger ingen kommentarer for at nydes. Med ved siden af kan de naturligvis fortælle betragteren adskillige tankevækkende og vigtige ting. Et par eksempler:

Fra det Første Korstogs tid (1096) ses en skare krigere som alle viser deres skjolde, og ikke ét af disse har antydning af figur eller mønster. Det stemmer nøje med, hvad den byzantinske prinsesse Anna Kómnena skrev om den korsfarerhær, som hendes far i maj 1097 satte over Bosporus: »deres skjolde var blanke og uden billeder». Siden hun noterede sig dette, må hun have fundet det påfaldende, i hvert fald da hun skrev sin beretning. Hun døde 1148, og før dette år har vi da også umiskendelige heraldiske figurer på bannere, lansevimpler, telte (hele teldugen ét stort våbenmærke; dette er dog muligvis senere), dragter, sadeldækkener, og på skjolde. Også saracenerne er gengivet med mærker, som er decideret heraldik.

Af adskillige illustrationer fremgår det, at et våbenmærke ikke altid var forbeholdt en enkelt person, men at en gruppe krigere som kæmpede sammen (formodentlig under fælles leder) kunne have samme våbenmærke, på skjold, dragt og lanseflag. Dette er indlysende praktisk og nærliggende, men er en side af heraldikkens udvikling som oftest forbigås eller rent ud benægtes.

S.T.A.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.